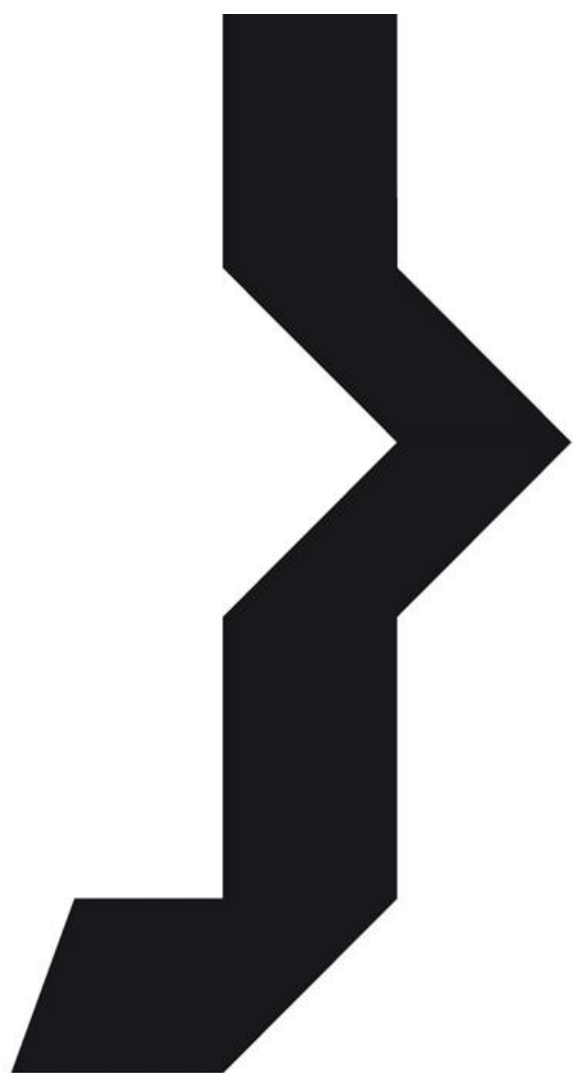

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

ETICKÁ VÝCHOVA

**průvodce předmětem pro studijní program
Sociální patologie a prevence**

Autor: Josef Kasal

Úvod do studia předmětu

Tato studijní opora je vystavěna jako pomůcka k předmětu Etická výchova. Ve výuce této studijní disciplíny se studenti seznámí se základy etiky jako vědní disciplíny, která jim pomůže uvědomit si jakou roli hrají hodnoty, normy a z nich plynoucí morálka pro úspěšný rozvoj jedince i pro stabilitu společnosti. Etická výchova sehraje důležitou roli při výkonu profesí spojených se vzděláváním a sociální pomocí. Morální dilemata provází náš každodenní život, orientace v etickém myšlení tak napomáhá řešit životem nastolená dilemata ve prospěch jak samotného jedince, tak společnosti, ve kterých se pohybuje. Pedagogické vědy si kladou otázky také po etickém rozměru vzdělávání a výchovy. Etika je jedním z nástrojů sociální pedagogiky v působení na mladé lidi. Sociální pedagogika svojí činností ovlivňuje proces zrání mládeže, přispívá k vytváření autenticity jako schopnosti porozumět sobě ve vazbě na okolní svět. Autenticita tak souvisí se sebeuskutečněním.

Tato studijní opora nenahrazuje studentovi učebnici či odborný text, přináší mu však základní orientaci v předmětu a v probíraných tématech, odkazuje na literaturu a další zdroje nezbytné při studiu předmětu.

Úvodem ke každému tematickému bloku jsou důležité pojmy, informace či hlavní body k zapamatování, následuje stručný vhled do problematiky a shrnutí tématu. Následuje soubor otázek a úkolů, které prověří osvojení teorie a odkáže studenta na další oblasti, které nebyly představeny v rámci opory. Na závěr jsou uvedeny základní zdroje, ve kterých student nalezne představenou látku, a rozšiřující zdroje, které slouží k samostudiu a prohloubení učiva.

Cíle předmětu

Cílem předmětu je objasnit studentům základní mravní hodnoty, mravní vztahy a mravní normy, s nimiž se setkají v praxi. Poskytuje stručný přehled o vývoji etického myšlení a o hlavních etických koncepcích. Na praktických příkladech ukazuje studentům řešení různých etických problémů a situací v praktickém životě.

Po absolvování předmětu se student:

- bude orientovat v etických koncepcích,
- bude rozumět používaným pojmům a používat je ve vhodných kontextech,
- bude schopen rozeznávat mezi pojmy a problematikou etickou a morální,
- seznámí se se základy pojetí výchovy v evropské kulturní tradici,
- bude schopen se orientovat v nastolených morálních dilematech,
- seznámí se se základy profesní etiky v oblastech pomáhání a podnikání,
- dokáže vyhledávat příslušnou literaturu ke konkrétním tématům,
- bude schopen vyhledávat důležité a podstatné informace v dalších zdrojích informací např. na internetu,
- bude schopen využít a aplikovat poznatky v rámci jiných předmětů.

Osnova předmětu

Předmět je koncipován do 13 bloků, které jsou probírány v rámci výuky v prezenční formě a v redukované podobě také v kombinované formě studia.

1. Kulturní a pedagogická východiska etické výchovy.
2. Vymezení pojmu etika. Předmět etiky – agathologické sociální a teleologické hledisko.

3. Etická výchova jako součást socializace a enkulturace.
4. Norma a mravnost. Morálka a její funkce výchovná. Morální hodnoty, normy, ideály.
5. Morální chování a jednání. Etické kategorie.
6. Relativizace morálky. Morální konflikt.
7. Empiristická etika – hédonismus, utilitarismus.
8. Svědomí a odpovědnost – nihilismus, kategorický imperativ.
9. Moderní teorie hodnot.
10. Profesní etika. Profese. Profesní kodexy.
11. Etika v pomáhajících profesích.
12. Etika v podnikání.
13. Požadavky na osobnost pedagoga, vychovatele, pomáhajícího pracovníka v etické výchově.

Literatura a základní zdroje

- ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 1994.
- JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003.
- KUČEROVÁ, S. *Člověk-Hodnoty-Výchova*. Prešov: ManaCon, 1996.
- LIESSMANN, K. P. *Hodnota člověka*. Praha: VIZE 97, 2010.
- OLIVAR, R. R. *Etická výchova*. Bratislava: Orbis pictus, 1992.
- PRÁZNÝ, A. *Výchova jako přehodnocování hodnot*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007.
- RYBÁŘ, R. *Člověk, společnost a výchova k hodnotám*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.
- SEKNIČKA, P., PUTNOVÁ, A. *Etika v podnikání a hodnoty trhu*. Praha: Grada, 2016.
- SEMRÁDOVÁ, I. *Úvod do etiky*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1998.
- VACEK, P. *Rozvoj morálního vědomí žáků*. Praha: Portál, 2008.

Doporučená literatura:

- GOLDMANN, R., CICHÁ, M. *Etika zdravotní a sociální práce*. Olomouc: UP Olomouc, 2004.
- HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002.
- HONNETH, A. *Sociální filosofie a postmoderní etika*. Praha: Filosofia, 1996.
- KASAL, J. Sociální pedagogika na poli etickém. In: *Perspektivy sociální pedagogiky 21. stol.: Konference pořádaná na počest životního jubilea B. Krause. Hradec Králové 2014*.
- KASAL, J. Čemu slouží sex v časopisech pro mládež. *Sexuální aspekty sexuálního komerčního zneužívání: sborník příspěvků z konference konané 3. 3. 2004 v Hradci Králové*.
- KASAL, J., ŠPRÁCHALOVÁ, L. Filozofie života a vůle jako významný činitel v oblasti etiky a prevence rizikových jevů ve společnosti. *ACTA SOCIOPATHOLOGICA IV*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2017.
- KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann a synové, 1995.
- KUTNOHORSKÁ, J. *Etika v ošetrovatelství*. Praha: Grada, 2007.
- MAREŠ, J. *Pedagogická psychologie*. Praha: Portál, 2013.
- Taylor, Ch., *Etika authenticity*. Praha: Nakladatelství Filosofia, 2001.
- VACEK, P. *Psychologie morálky a výchova charakteru žáků*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013.

Požadavky na ukončení předmětu – zápočet

1. Studenti se aktivně účastní seminářů k zadaným aktuálním tématům.
2. Jako zápočtovou práci zpracují zadané téma, které odprezentují na semináři a povedou k němu diskusi.
3. Odprezentují předem připravená témata na závěrečném kolokviu.

Význam ikon v textu

K zapamatování

je soupisem důležitých pojmů a hlavních bodů, které by student při studiu tématu neměl opomenout.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

umožňují studentovi ověřit porozumění textu a osvojení problematiky.

Shrnutí

představuje shrnutí tématu.

Literatura

je soupisem zdrojů použitých v kapitole a slouží také pro doplnění a rozšíření poznatků.

Obsah studijní opory

1. Kulturní a etická východiska etické výchovy	7
Úvod.....	7
1.1 Výchova, vzdělání, vychovatel v řecké tradici.	8
1.2 Poslání výchovy a vzdělávání	9
2 Vymezení pojmu etika. Předmět etiky – agathologické, sociální a teleologické hledisko.....	12
2.1 Vymezení pojmu etika	12
2.2 Agathologické hledisko.....	13
2.3 Sociální hledisko	14
2.4 Teleologické hledisko	14
3 Etická výchova jako součást socializace a.....	17
enkulturace.....	17
3.1 Aktuální pohled.....	17
3.2 Socializace v kontextu etické výchovy	18
3.3 Teorie morálního vývoje L. Kohlberga	19
3.4 Etická výchova v dokumentech MŠMT	19
4 Norma a mravnost. Morálka. Morální hodnoty,	22
normy, ideály	22
4.1 Vymezení pojmů.....	22
5 . Morální chování a jednání. Etické kategorie.	25
5.1 Struktura morálních jevů	25
5.2 Etické kategorie	26
6 Etika a morálka – věcné shrnutí.....	27
6.1 Jednota etiky a mnohost morálek.....	27
7 Paidea jako lidská ctnost ve vztahu ke kvalitě života.. ..	30
7.1 Paidea jako lidská ctnost.....	30
7.2 Kvalita života jako etická kategorie.....	31
8 Svědomí a odpovědnost – jako hodnotové a hodnotící kategorie.	35
8.1 Prvky předporozumění mravním skutečnostem	35
8.2 Svědomí jako odraz hodnotového vědomí.....	36
8.3 Dvojití pojetí odpovědnosti.....	37
9 Koncept realizace mravní výchovy dětí a mládeže	38
9.1 Kritika současné mravní výchovy.....	38
9.2 Východiska pro realizaci mravní výchovy na školách	38
9.3 Metody mravní výchovy	39
10 Profesionální etika. Profese. Profesionální kodexy	41
10.1 Definování pojmů profese a profesionální kodex.....	41
10.2 Význam a obsah etických kodexů	42
11 . Etika v pomáhajících profesích.....	46
11.1 Zvláštnosti výkonu profesí v oblasti sociální péče a práce.....	46
11.2 Role pracovníků v sociálních službách.....	47
11.2.1 Standardy kvality sociálních služeb.....	48
12 Etika v podnikání	50
Úvod.....	50

12.1 Vymezení pojmu „etika v podnikání“	51
13 Požadavky na osobnost pedagoga, vychovatele, pomáhajícího pracovníka v etické výchově.....	54
12.1 Vychovatel, učitel, pomáhající pracovník – problematičnost jejich připravenosti na praktickou práci s dětmi, klienty.....	54
12.2 Člověk je takový, jaká je doba.....	55

1. Kulturní a etická východiska etické výchovy

K zapamatování

- filosofia
- autenticita
- areté
- smysl výchovy
- symbolika
- paidagógos
- theoria
- paidea

Úvod

Pedagogické vědy si kladou otázky také po etickém rozměru vzdělávání a výchovy. Etika je jedním z nástrojů sociální pedagogiky v působení na mladé lidi. Pedagogika obecně a sociální pedagogika svojí činností ovlivňuje proces zrání mládeže, přispívají tak k vytváření autenticity jako schopnosti porozumět sobě ve vazbě na okolní svět. Porozumět okolnímu světu ve vztahu k sobě. Autenticita tak souvisí se sebeuskutečněním.

Cesty pedagogiky obecně, a sociální pedagogiky zvláště, jsou v různých údobích klikaté. Tato klikatost je zřejmě dána představami společnosti o jejím směřování a úkoly pro pedagogiku z toho vyplývajícími. Jaké jsou tyto úkoly dnes? Ty vyplývají ze společenských tendencí, které lze nazvat prohloubení emancipace jednotlivce. Cesta ke svobodě člověka je dnes vnímána jako neustálá a neoddiskutovatelná cesta k individualizaci člověka. Tato vypjatá snaha se však dostává do konfliktu se společenskou ukotveností člověka. Fráze, že člověk je tvor společenský je často vnímána jako floskule. To, že člověk našeho kulturního okruhu podléhá individualizaci je patrné na vyprazdňování veřejného prostoru. Z. Bauman ve své knize Individualizovaná společnost hovoří o této komplikaci takto: „Individualizační tlaky svlékaly jednotlivce, postupně, leč důsledně, z ochranného brnění občanství, obraly je o jejich občanské dovednosti a starosti.“ (Bauman, s. 130) Na pozadí společnosti, v kontaktu s ní hledá individuum sebe sama, jen s tímto základním předpokladem lze mířit k autenticitě. K autenticitě, která hledá smysl. „Člověk, který v životě hledá smysl a snaží se smysluplně určit sám sebe, se musí ocitát v horizontu důležitých otázek. To je sebedestruktivní pro takové formy současné kultury, které se soustředí na sebeuskutečnění v *opozici* vůči požadavkům společnosti či přírody a *vylučují* dějiny a vazby solidarity.“ (Taylor, s. 43)

Oba myslitelé k problému individualizace směřují k jasnému závěru, že člověk může úspěšně a smysluplně určit sám sebe jenom na pozadí živých kontaktů s druhými, kteří jsou vnímáni a přijímáni jako součást nás samých. Bauman přichází ještě s další myšlenkou, kterou reaguje na první námi zmíněnou a fakticky i na postoj Taylorův.

„*Jednotlivec de iure* se nemůže stát *jednotlivcem de facto*, aniž by se nejprve stal *občanem*. Bez autonomní společnosti neexistují ani autonomní jednotlivci a autonomie společnosti vyžaduje její rozvázné a rozvážené sebeurčení, jehož lze docílit jedině společnými činy občanů.“ (Taylor, s. 130)

Na základě uvedeného je zřejmé, že nelze nechávat hledání smyslu života a budování autenticity na vůli jednotlivce, resp. spoléhat na sílu vědomí o nutnosti takovou cestu absolvovat. To neplatilo nikdy. Jedinec je vždy primárně určován společenskými fakty. O tom svědčí i nutnost vzniku takových historických a společenských podmínek, které sebeuskutečnění umožňují. Na počátku naší historie se jedinec, na své cestě pronikání do tajů společenského života a života vůbec, setkává s posvátným, jehož vyjádření nalézá v kultu. Posvátné nemá být primárně vyhrazeno božskému světu, ale je vztaheno ke světu lidí. Lidé se prostřednictvím mýtu, kultu a praktikovaných rituálů učí vážit záležitostí, které je spojují. Tyto spojnice jsou tím posvátným, nezczizitelným a pevným středobodem nejistého světa i života. Německý psychoterapeut Dethlefsen, na základě hlubokého studia antické mytologie, říká: „Mýtus je pravdivý způsobem, jakým vědecký poznatek nikdy být nemůže; vztahuje se totiž na jiný řád věcí, který naši realitu dalece přesahuje. Podobně jsme někdy ochotni připustit pravdivost snu, i když se sled jeho obrazů ve vnějším světě nikdy neuskuteční.“ (Dethlefsen, s. 20) Na půdě mýtu a náboženství se postupně rozvíjí cílená výchova a vzdělávání. Postupně institucionalizované světské vzdělávání přejímá funkce, které v poznávání plnily instituce náboženské, i když po dlouhou dobu se na jejich půdě seznamují žáci také s posvátným. Ve starověkém Řecku, kde byly položeny základy evropské vzdělanosti, je výchova a vzdělávání cestou k pravdě. Zdeněk Kratochvíl se ptá: „V jakém smyslu je tedy výchova a vzdělávání cestou k pravdě? Je to cesta k autenticitě. Poznatky mají spíše tu roli, že odkazují k dosud nezakoušenému světu a mají cenu tehdy, jsou-li to současně odkazy na svět přirozený. Vzdělání má odkrývat další dimenze přirozeného světa, má činit svobodným ve světle Slunce, které umožňuje poznání i život.“ (Kratochvíl, s. 36, s odkazem na Platonovu Ústavu)

Výchova a vzdělávání je záležitostí vzdělavců, tedy měla by jím být. Vzdělaný, tedy dospělý člověk, přejímá zodpovědnost nejen za sebe, ale i za nedospělé. „Nechce ty nedospělé učit tomu, co určitého sám uviděl; chce jim umožnit něco mnohem důležitějšího: stát se dospělými, svobodnými a odpovědnými.“ (Kratochvíl, s. 36, 37)

Touto výzvou, našeho předního filosofa pedagogiky se dostáváme k osobě vychovatele a vzdělavatele a úkolu etické výchovy obecně.

1.1 *Výchova, vzdělání, vychovatel v řecké tradici.*

Motto:

„*Ti, kdo hledají zlato,
překopávají mnoho země
a nacházejí málo.*“
Diogenés Laertios

Máme-li se zabývat výchovou, v našem případě etickou, je nutné ujasnit si co výchova (vzdělávání) a ten kdo vychovává, znamená v řecké tradici. Pojmy, které používáme pocházejí právě odtud a etymologie pojmů pomůže lépe uchopit podstatu výchovy a roli vychovatele v ní.

Řekové spojují výchovu a vzdělávání s pojmem filosofia. Zde víme, že toto slovo je tvořeno ze dvou řeckých slov, a to *filia* (láska ve smyslu náklonnosti) a *safia* (moudrost). Přičemž moudrost není pouhou snůškou znalostí a schopností. Filosofie je „teoretický způsob života“ - je nahlížením a svědectvím, je soustředěním se na zakoušení pravdy. Je příkloněním se k dobru, uskutečňuje v člověku *areté* – zdatnost, schopnost, dobro, ctnost. Filosof nechce poučovat, ale „činit lepším“. (Platón in Kratochvíl, s. 15, 17) Filosofický vychovatel nepoučuje, naopak, jeho odměnou je mu poučení probouzejícího se vědomí. ... nutí každého, kdo vykonává úlohu učitele, k osobnímu zamyšlení. (Kratochvíl, s. 18) *Paidea* je překládáno a hlavně vnímáno jako výchova nebo vzdělání. *Paidea* probouzí schopnost žasnout nad něčím. Špatná výchova ulpívá na jménech, definicích a obrazech, ale filosofická výchova otevírá vztah ke skutečnosti skrze toto vše. (Platón in Kratochvíl, s. 46). Dalším pojmem je *theoria* ve smyslu přinášet svědectví. *Paidagógos* – ten, kdo vede. V řeckých úvahách je to spíše ten, kdo provází, a také ten kdo přináší svědectví. Cílem výchovy je tak zdatnost, ctnost a dobro. Výchova se stává tázáním po smyslu. (srov. Kratochvíl, s. 75)

1.2 Poslání výchovy a vzdělávání

Ve shodě s výše uvedeným lze hned na začátku konstatovat, že základním posláním pedagogiky je emancipace člověka, její prohlubování. Tím prohlubováním máme na mysli obsah procesu emancipace v dnešní době. Osvobodit člověka z pomyslných pout tradic, překonaných stereotypů a myšlení bez fantazie a radosti z poznání, je úkol zodpovědný a nelehký. Nelehký zejména pro ty pedagogy, kteří sami k autenticitě teprve směřují a pracně ji sami hledají, neboť nesetkali se s nikým, kdo by alespoň v jejich profesní přípravě dal jim impuls k pravdivosti poznání. Vychovatel by rozhodně měl být tím, kdo rozumí hlubším smyslům prožívání, někdo kdo dokáže pojímat věci, se kterými přichází do styku jako symboly. „Pojetí světa jako symbolu, je tou nejvyšší a nejvyvinutější formou jeho prožití.“ (Dethlefsen, s. 20) Symbol nám umožňuje přístup k duchovní skutečnosti, skutečnosti, která je vnímána, prožívána, rozuměna, nebo také, je srozumitelná. Výraz duchovní skutečnost je sám o sobě symbolem, symbolem poukazujícím na něco co nás – lidi - spojuje neviditelným poutem. A protože nás spojuje, nemůžeme o duchovno nepečovat a nepodílet se na jeho vytváření. Sama morálka vychází z duchovní skutečnosti v tom smyslu, že je člověk nadán tím, co již Sókratés nazývá předporozuměním. Předporozumění mravní skutečnosti je schopnost rozlišovat dobré od zlého.

Odbočme ze striktně vázaného odborného jazyka do jazyka mýtu a prostřednictvím antropologické anekdoty o vyhnání Adama a Evy (nebo také o prvním sociálním pedagogovi) z ráje demonstrujme, jakým způsobem lze adeptům na pomáhající profesi, ale např. i žákům na základních školách, přiblížit podstatu toho, čemu říkáme „duchovní skutečnost“.

Situace: Nacházíme se v Ráji, psaném s velkým „r“, protože je to konkrétní adresa pobytu lidí Adama a Evy, které stvořil Bůh – Tvůrce a pobytu Hada, jakéhosi oponenta božské velikosti. Párek těchto lidí stojí u stromu poznání. Jsou nazí – hebrejsky *arumim*. *Arum* znamená podlý, zároveň kluzký, slizký, proklouzávající pod rukama.

Adam s Evou touží ochutnat ta báječná jablka, zdráhají se však utrhnout. V hlavě jim zní varování Hospodino: „Z tohoto stromu nesmíte jíst a nesmíte se ho dotknout,

nebo zemřete.“ V tu chvíli přichází na scénu Had s následujícím tvrzením: „*Určitě nezemřete, neboť Tvůrce ví, že v den, kdy ze stromu poznání pojíte, otevřou se vám oči, budete jako Bůh a rozeznáte dobro od zla.*“ Žena je ta, která uvěří, pojí, dá svému muži, a pojí i on. Otevřou se jim oči a uvědomí si, že jsou nazí – nebo podlí – a začnou svou nahotu oblékat – či svou podlost předstírat. Protože poznají, že porušili slib, který dali Hospodinovy, ukrývají se před ním. Bůh prochází zahradou a shání se po nich. Ptá se Adama: „Proč se přede mnou ukrýváš?“ A on odvětí: „Tvůj hlas jsem slyšel v zahradě, vystrašilo mě to, protože jsem nahatý, tak jsem se ukryl“. Tím se Adam prozrazuje. Jak by mohl vědět, že je nahatý bez jablka? Bůh hromovým hlasem usvědčuje Adama ze lži: „Ze stromu, z něhož jsem ti zakázal jíst, jsi pojedl.“ A Adam se projevuje jako typický zbabělec a hází vinu na Evu, ta zase žaluje na Hada. Tak na počátku lidských dějin se setkáváme s podlostí, se kterou se budeme vyrovnávat po celou svoji historii. Tvůrce oba vyhání ne za to, že se naučili rozeznávat mezi dobrem a zlem, nýbrž proto, že od chvíle, kdy by měli vědět co je správné, je jejich prvním činem zbabělost, udavačství, svalování viny na druhé a odmítání odpovědnosti. To je také vysvětlení prvotního hříchu v plné kráse. (srov. Kuras, s. 28-32) Pro nás má však příběh ještě jeden význam. Had, který přiměje ty dva, aby porušili Hospodinův zákaz je vlastně strůjcem jejich vysvobození, jejich emancipace. Ještě k tomu to vše nastraží tak, aby vznikl dojem, že sami se ke svobodě propracovali svým hrdinstvím. Had je tedy mytologicky prvním sociálním pedagogem. Prostředky mimoškolní výchovy dokázal přesvědčit nedůvěřivé v konání, které jim přináší svobodu a vysílá je vytvořit a zalidnit veřejný prostor.

Prostřednictvím mýtu tak pedagog objevuje pro děti a mládež podstatu duchovního rozměru našeho bytí. Pedagog tak otevírá oči svým svěřencům, učí je poznávat sociální svět. A obloukem se vrátíme k Zigmuntu Baumanovi, abychom našli roli sociálního pedagoga v zalidnění veřejného prostoru. „Jinými slovy jde o to, abychom znovu vybavili a zalidnili dnes v podstatě prázdnou *agoru*: místo střetávání, diskusí a vyjednávání mezi individuálním a společným, mezi soukromým a veřejným dobrem. Pokud má původní cíl kritické teorie, lidská emancipace, dnes nějaký význam, pak musí jít o opětovné propojení dvou okrajů propasti, která se rozevřela mezi skutečností *jednotlivce de iure* a možnostmi *jednotlivce de facto*. Tohoto zvláštního budování mostu se mohou zhostit jedině lidé, kteří se znovu naučí zapomenutým občanským dovednostem a kteří si znovu přisvojí potřebné občanské náčiní.“ (Bauman, s. 130, 131) Lze lépe vyjádřit podstatu sociálního ve spojení s pedagogickým? Lze lépe vyjádřit poslání *paidagoga* ?

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Vysvětlete etymologii pojmů filosofie a *paidagógos*.
2. V čem se uvedený výklad pojmů liší od toho, jak jste si sami tyto pojmy doposud vysvětlovali?
3. Najděte v příslušné literatuře či na internetu Platónovo *podobenství o jeskyni*. Prostudujte jej a vysvětlete co symbolizují jednotlivé obrazy (připoutanost, stíny na zdi, ten, kdo přináší svědectví o životě mimo jeskyni apod.)

Literatura

- Bauman, Z., *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2006.
Dethlefsen, T., *Oidipus a hádanka života*. Praha: Knižní klub, 2006.
Kratochvíl, Z., *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann&synové, 1995.
Kuras, B., *Zakázané ovoce poznání*. Praha: Eminent, 2008.
Taylor, Ch., *Etika authenticity*. Praha: Nakladatelství Filosofia, 2001.

2 Vymezení pojmu etika. Předmět etiky – agathologické, sociální a teleologické hledisko

K zapamatování

éthos	preskriptivní
mravy, mravnost	deskriptivní
morálka	komparativní
etika	normativní
praktická filosofie	aplikovaná
metaetika	obecná
deontologie	speciální
bioetika	sociální
etika ctnosti	individuální

2.1 Vymezení pojmu etika

Cílem kapitoly je ujasnit vztah filosofie a etiky a její základní členění.

Etika je slovo řeckého původu. Éthos znamenalo sepětí (původně zvířat, později) lidské komunity a teritoria, ve smyslu příbytku nebo obývaného místa, v němž se odehrává nebo kde platí jistý způsob života (jiný kraj – jiný mrav); v případě lidských jedinců éthos znamenal charakteristické vlastnosti a projevy, které jsou jim vlastní, přirozené (jak dnes ještě můžeme slyšet slovo *natura*, které ovšem pochází z latiny).

Etika vznikla v rámci filosofie v antickém Řecku. Na počátku samostatné existence oboru stojí Aristoteles. Podle Aristotela je vědění zaměřeno na pravdu (teoretické vědění), dobro (praktické vědění), krásu (poietické vědění). K praktickým vědám patří dle Aristotela např. politika, ekonomika nebo etika. Etika tak byla označována jako praktická filosofie. Aristoteles sepsal spis s názvem *Etika Nikomachova*.

Také dnes bývá etika vymezována jako filosofický obor. Se vznikem a rozvojem speciálních vědních oborů může být téma etiky rozvíjeno i na jiných než filosofických základech: biologie, etologie, sociologie, psychologie, antropologie aj. Etika souvisí s axiologií – teorií hodnot a hodnocení; s historickým či sociálně kulturním věděním.

Předmětem etiky je:

oblast toho, co nese význam dobra oproti zlu (jako toho, co je hodnotovou prioritou, kladem oproti záporu): **AGATHOLOGICKÉ HLEDISKO**

speciální oblast regulativů lidského chování a jednání, sociálního života určeného hledisky dobra (a zla), tedy ve smyslu, co býti má (na rozdíl od toho, co býti nemá) a ve srovnání s tím, co je; jako vyžadované a kontrolované závazky (normy), jako

skutečnosti hodné pozornosti, ocenění, následování (hodnoty); jako oblast dokonalých vzorů (ideály): SOCIÁLNÍ HLEDISKO
morálka v širokém významu, tj. mravy, mravnost (jako obyčej, zvyklosti, sdílené konsenzuální lidské chování a jednání, s důrazem na vnější projevy); morálka v úzkém významu (jako subjektivně osvojené, zdůvodněné a přijímané způsoby chování a jednání, s důrazem na vnitřní projevy: prožívání, vůli, rozhodování)
oblast cílů lidského jednání, udávající životu správný směr (smysl) a možné naplnění:
TELEOLOGICKÉ HLEDISKO

Členění etiky není zcela ustálené; záleží na příslušném systematickém výkladu etiky jako oboru. Lze např. rozlišit:

Obecná etika: úroveň obecných etických teorií (např. filosofická, sociologická, psychologická tematizace předmětu etiky a užívaných metod; metaetika jako oblast analýzy jazykové povahy morálních soudů);

Speciální etika zahrnuje:

Sociální etiku, která se týká různých oblastí, odvětví života společnosti (politika, věda, hospodářství, školství, lékařství, ekologie, sociální práce, sport apod.)

Individuální etiku, která se týká oblastmi individuálního života, zejména v mikrosociálním prostředí (láska, přátelství, výchova, rodina, morální kvality)

Sociální a individuální etiku nelze od sebe zcela oddělovat, záleží na úhlu pohledu.

K etice se pojí dějiny etických teorií.

Dále se setkáme s termíny:

deskriptivní etika – popisuje morální jevy;

komparativní etika – srovnává zvolené morální jevy dle různých sociálních prostředí (dle místa, na časové ose);

preskriptivní etika – předepisuje a zdůvodňuje morální požadavky;

normativní etika – zabývá se problémem vzniku, změn a funkcí morálních požadavků; deontologie zkoumá povahu morálních povinností;

aplikovaná etika se zabývá možnostmi a způsoby užití obecných etických zásad v příslušném sociálním prostředí nebo v určité oblasti sociálního života;

etika ctnosti– zabývá se morálními vlastnostmi, kvalitami individuálního života;

bioetika – zabývá se ústředními tématy spojenými s životem a smrtí, s kvalitou života a problémy, které např. ovlivňuje rozvoj soudobé medicíny

(dále: profesní etika, analytická etika, hermeneutická etika aj.)

2.2 *Agathologické hledisko*

Etika bývá označována za vědu o morálce, ale morálka může být v rozličných konstruktech ukotvena v pojetí dobra/ zla mimo člověka a lidskou společnost. Fenomén dobra a zla nebývá ve všech konstruktech (teoriích, světových názorech) vždy vázán jen na člověka a lidskou společnost. V multikulturním světě je třeba vnímat rozdílná základní paradigmaty (paradigma jako obecný vzor, vzorec, model) v pohledu na dobro (dobro = starořecky „to agathon“).

Teocentrismus – (theos = starořecky bůh) spojuje dobro s božským základem, s bohy, Bohem, sakrální (posvátnou) sférou

Ontocentrismus – (to on = starořecky jsoucno, jsoucí) spojuje dobro se jsoucnem (být je dobré pro cokoli), s povahou bytí (např. s rozlišením pravého a nepravého bytí), řádem světa (kosmocentrismus)

Biocentrismus – (bios = starořecky život) spojuje dobro se vším nějak živým, s projevy života, životem

Antropocentrismus – (anthróspos = starořecky člověk) spojuje dobro pouze s existencí člověka, lidskou společností

Každé paradigma je velmi rozrůzněné a vzájemně se mohou doplňovat.

Paradigmata se ve společnosti vyvíjejí, mění, tříbí se v dialogu, ale také v konfliktech. Pluralitní společnost hledá východisko v respektování odlišností, práva na jinakost, ale hledá také konsensus v tom, co je východiskem, základem, obecným, společným vodítkem, co lze v jiném a nestejném tolerovat, co nikoli.

2.3 *Sociální hledisko*

Historicky je východiskem pro užívaný termín „etika“ starořecké slovo éthos, které původně označuje místo specificky obývané jedinci nebo sdílené určitým společenstvím (původně pastvina, chlév, lidské obydlí, ale např. nyní srovnej: jiný kraj, jiný mrav). V současném užití slova étos se explikuje soubor obecně přijímaných morálních požadavků (např. pro příslušníky určité profese), ale také např. vznešený ideál jako úkol hodný pozornosti a následování.

Pojem „etiketa“ je původně spojen s označením osob, míst, činností, které sloužilo pro účely společensky uznávané, přijímané (dvorské, tudíž zdvořilostní) komunikace nebo společensky uznávaného, přijímaného jednání. Dnes obecně rozumíme pod etiketou zásady slušného chování.

V dějinách byl termín etika užíván s důrazem na odlišné aspekty (např. individuálního života, života společenského). V případě termínu etika se dnes setkáváme s rozličným užitím slova, ať už je, nebo není rozlišováno: etika – etický, morálka – morální, mravy, mravnost – mravné. Záleží vždy na příslušném odborném (případně laickém) diskursu. Pod vlivem mezinárodně užívané terminologie bývá termín „etický“ používán nejenom jako termín týkající se etiky, tj. vědního oboru, ale také morálky (mravních či morálních jevů). Je třeba vždy přihlídnout k významu užívaných termínů.

2.4 *Teleologické hledisko*

Objasnit rozličné etické nebo morální směry dle cílů, kritérií morálního usilování, nebo specifikace toho, co je považováno za dobro.

Hédonismus – orientace na slast; vyhýbání se strastem; katalogizace slastí a strastí; vztah mezi slastmi a strastmi; různé typy hédonismu: vulgární, hrubý, tělesný, materiální, postmateriální, estetický. V antice např. kyrénská škola. V masové společnosti nebezpečí kultu konzumu, adrenalinových zážitků na hranici života a smrti, body image a sexuální nevázanosti.

Asketismus – askésis jako cvičení vůle orientovat se na zásadní hodnoty a vyhnout se nebezpečí podlehnout hodnotám falešným, nepravým, bezvýznamným; původně orientace na duchovní, často i sakrální hodnoty; odtud odříkavý život ve vztahu ke světským záležitostem; různé projevy asketismu: radikální s negativním vztahem ke světu, tělu, materiálním hodnotám; umírněný se snahou nepropadat nezřízené hédonistické orientaci. V současné době jsou nebezpečné ty formy asketismu, které se násilně staví proti tělesnému, materiálnímu zabezpečení a rozvoji lidského života.

Eudaimonismus – orientace na blaženost, štěstí, které na rozdíl od slasti nepředstavuje jenom emociální prožitek, ale zahrnuje také racionální hodnocení; netýká se pouze momentálního zážitku, ale časového dvorce daného sepětím minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Např. dle Démokrita je štěstím radostná mysl, zvláště podpořená pravdivým poznáním; dle Aristotela je blaženost průvodčí lidského jednání, lidských činností, když člověk dělá to, co se má a dělá to dokonale (daří se mu v tom, co se má); dle sv. Tomáše je metou blaženosti přímé poznání Boha atd. Negativní koncepce štěstí spatřuje štěstí v tom, když člověk netrpí. Epikúros: ataraxia jako klid duše. Orientace na štěstí a blaženost však může být spojena i s čistě sobeckými zájmy.

Rigorismus – orientace na plnění povinností; čelí ryse sobeckým zájmům, představám o štěstí, orientuje na úkoly, poslání, nepominutelné cíle; je ale otázkou, jaké povinnosti mají být plněny, v čem spočívá jejich zdroj, kdo je jejich garantem, jaké důsledky plynou z neplnění povinností. Příkladem rigoristů jsou stoikové nebo I. Kant. Dnes se diskutují otázky povinností vůči sobě a druhým, k živé přírodě, kulturnímu dědictví, budoucím generacím, k existenci lidstva a života na naší planetě.

Utilitarismus – orientace na prospěch, užitek. Klasický utilitarismus (J. Bentham) stanovil požadavek pro lidské jednání, které přináší „co nejvíce užitku a pro co možná největší počet lidí“. Utilitarismus bývá spojován s praktickými cíli, co slouží k jejich dosažení. Je opět otázkou, které hodnoty lze chápat za užitečné, prospěšné, jak pro život jedince, skupiny, tak pro život společnosti, ne-li lidstva. Záležitosti lidského života, které nejsou shledány užitečnými, propadají z centra pozornosti. V masové, konzumní společnosti, společnosti výkonové mohou nebezpečně působit falešné mediální obrazy tzv. užitečného chování a jednání. V americkém prostředí navazuje na utilitarismus pragmatismus, který zdůrazňuje zohledňovat praktické důsledky jako kritérium lidského chování a jednání, úsilí stále hledat a zkoušet způsoby, jak cokoli zlepšovat.

Nihilismus – nejsou předem dané žádné hodnoty, které by měly obecnou a zavazující platnost; stávající hodnoty vyčpívají; stav hodnotového vakua, prázdnoty, dezorientace; výsledkem může být morální skepse a skleslost (nihilismus slabosti), morální experimentování bez závazků a odpovědnosti (vše je dovoleno); úsilí hledat a vytvářet hodnoty bez předem daných předpisů a vodítek nebo dokonce vzdor stávajícím mravním zvyklostem (nihilismus síly). Protagonistou nihilismu byl např. F. Nietzsche, který předjímal proměnu unavené evropské civilizace.

K dalším důležitým termínům v této oblasti patří: egoismus (východiskem a cílem je JÁ) a altruismus (východiskem a cílem je DRUHÉ JÁ = TY), optimismus, pesimismus a meliorismus (= úsilí aktivně reagovat na prostředí a změny, stále se snažit zlepšovat lidskou situaci).

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Uveďte příklady z dějin nebo současnosti etických teorií nebo světonázorů na jednotlivé typy agathologických paradigmat.
2. K jakému paradigmatu byste zařadili koncepci etiky úcty k životu Alberta Schweitzera?
3. Které životní, případně i etické přístupy k pojetí dobra/zla jsou podle Vašeho názoru společensky nebezpečné a čím?
4. Které hodnoty je podle Vás zapotřebí zvláště zdůrazňovat, chránit, učit se sdílet v evropském, českém, multikulturním prostředí?
5. Charakterizujte jednotlivé teleologické směry v etice. Pokuste se o hodnocení kladů a záporů.
6. Ukažte na příkladech, jak se projevují tyto směry v oblasti života lidí (nikoli

Literatura

viz. Základní literatura

SEMRÁDOVÁ, I. *Úvod do etiky*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1998.

dále:

SOKOL, J., PINC, Z. *Antropologie a etika*. Praha : Triton, 2003.

HEIDBRINK, H. *Psychologie morálního vývoje*. Praha : Portál, 1997.

3 Etická výchova jako součást socializace a enkulturatione

K zapamatování

- socializace
- enkulturatione
- altruismus
- prosociální chování
- činitele socializace

3.1 Aktuální pohled

Přibližme si, autentickým textem z diplomové práce, pohled na etiku a morálku současné učitelky.

Morálka upadá, vzrůstá bezohlednost mezi lidmi, mizí altruismus a vzájemná empatie, mizí humánnost. Toto jsou problémy, které se v dnešní době skloňují ve všech pádech, problémy všem známé, avšak rozhodně ne nové. Snad každá doba v sobě viděla úpadek dřívějších mravů, každá starší generace byla zděšena tou novou, nastupující. Tak co se tedy v naší době zlomilo? Jsou úvahy o masivním úpadku morálky vážně opodstatněné, nebo jde jen o pravidelný povzdech doby?

Naše doba je však něčím výjimečná, něčím, co získalo svou tradici již v období První republiky a něčím, na co však nejsme schopni v určitých ohledech morálně navázat. Jde o demokracii coby zřízení v nejnovějších dějinách České republiky (potažmo Československé republiky) teprve necelých 20 let staré – či spíše mladé. Demokracie jako politický systém je výjimečná, ale žádá si svým způsobem i výjimečné lidi. Musí to být občané, kteří jsou schopni (antagonisticky k dnešnímu stavu) vcítit se do problému druhých, chovat se v zájmu celku i sebe sama, ale hlavně nezapomínat, že demokracie znamená i záruku osobní svobody, ale že ta končí tam, kde začíná svoboda toho druhého. Obávám se, že v naší liberální demokracii se na tento princip pozapomnělo. Že současná vládnoucí generace chápe spíše svobodu jako možnost tzv. dělat si co chci a prosadit se na úkor jiných, slabších, kteří ještě nepochopili pravidla této hry. Vycítáme pak dětem bezohlednost, neúctu k autoritám, surovost apod. a divíme se, kde se to v nich bere.

Sama stojím někde mezi těmito dvěma zmíněnými generacemi a musím bohužel podotknout, že ani my na tom nejsme po morální stránce lépe.

Mám se jako budoucí učitelka postavit před žáky a mladé lidi a snažit se jim vštěpovat hodnoty a mravní ideály, které kolem sebe v realitě nevidí, které připadají mnohým z nás směšné a slabošské.

Naše chování se zrcadlí v chování dětí a dospívajících, ať už chceme nebo ne, celá společnost na ně působí a oni dokáží velmi ostře vnímat, i když často neuvědomovaně, s jakým chováním potažmo s jakým hodnotovým žebříčkem, ve společnosti nejen přežijí, ale lépe i obstojí. A mnohdy onen pohled do zrcadla může být pro mnohé z nás výrazně frustrující.

Pokud si pak s rozporem mravního svědomí a nutného chování ve společnosti neví

radý dospělý člověk, o to hůře je na tom dítě, které si potom často vybírá logicky tu nejjednodušší variantu, která v dnešní době a společnosti znamená onen egocentrismus a pocit absolutní svobody.

A na to všechno samozřejmě musí reagovat škola, lépe řečeno konkrétní učitel, který je navíc často nucen suplovat výchovný vliv rodiny.

A v této chvíli je více než kdy jindy zásadní role jeho osobnosti. Učitel by najednou měl být ten dokonalý ideál, který mladé lidi strhne zpátky k humánnější a altruistické společnosti. Dokonalý, avšak imaginární – stejně jako každý ideální typ. Rozhodně popírám tvrzení, že by jakýkoli koncept výchovy honosně nazvaný např. Etická výchova mohl být ten jediný správný a přinést univerzální řešení společenských problémů, avšak každý člověk, který pracuje s mladou generací musí být tak trošku snilek a idealista, aby vůbec mohl věřit, že jeho práce má smysl. (Sumová, s. 8, 9)

3.2 Socializace v kontextu etické výchovy

Pro úspěch ve společnosti je potřebné si osvojit takové vlastnosti a dovednosti, které preferuje daná společnost. Proces osvojování si způsobů chování a seznamování se s kulturním prostředím, osvojení si společenských norem, plné přizpůsobení se společenskému životu, se nazývá *socializace*.

Lidský člověk přichází na svět jen jako potenciální člověk. Člověkem se stává v procesu *socializace*, jehož výsledkem je získání specificky lidských způsobů psychického reagování, vnímání, myšlení, cítění a konání, tedy osvojení si vlastností, které mu umožňují život ve společnosti.

Každá společnost si v průběhu svého trvání vytvořila představy o tom, jakým způsobem by měli jedinci vykonávat sociální *role* dané jejich pohlavím, věkem, postavením, profesí apod. a které hodnoty společnosti by měli sdílet. Tyto své představy zahrnuje do soustavy *norem*, kterými reguluje chování a prožívání jedinců. Z těchto normativních požadavků společnosti je odvozovaný obsah *socializace*, který je předáván prostřednictvím činitelů *socializace*. (Výrost, Slaměník, s. 49)

Činitelé socializace:

- rodina
- škola
- vrstevnické skupiny
- pracovní prostředí
- masmédia ...

Rodina jako primární nositel kultury poskytuje základ norem a hodnot dané společnosti, vede dítě ke společenskému životu v prostředí, ve kterém vyrůstá, učí ho orientovat se ve světě symbolů. Rodinná výchova seznamuje dítě s kulturními vzorci (tradice, zvyky, mravy, zákony, tabu apod.) tím, že dítě učí respektovat požadavky rodičů a je sankcionované za jejich nesplnění. (Výrost, Slaměník, s. 50)

Socializace tak v sobě zahrnuje etickou výchovu, které napomáhá také proces *enkulturace*. *Enkulturu* vnímáme jako proces učení se vlastní kultuře nebo také vrůstání do kultury.

3.3 Teorie morálního vývoje L. Kohlberga

Morální uvažování jedince se nepojí vždy s věkem. Problematikou stupňů individuálního vývoje vnímání morálky se zabýval např. L. Kohlberg.

„Kohlbergovy pokusné osoby měly za úkol řešit morální dilemata, z nichž mnohá byla značně obtížná. Například žena je smrtelně nemocná, její manžel žádá od lékárníka účinný lék, ten je však tak drahý, že ho rodina nemůže zaplatit. Má muž využít příležitost a lék ukrást, nebo se má dodržet příkázání „Nepokradeš“?“

Na základě toho pak rozdělil L. Kohlberg tři hlavní etapy morálního vývoje:

„I. předkonvenční úroveň, kdy se dítě chová bez ohledu na druhé, morální normu dodržuje jen pod tlakem odměn a trestů;

II. konvenční úroveň, kdy se dítě přizpůsobilo tlaku výchovy a společnosti, řídí se konvencí, tím, co se od něj očekává;

III. postkonvenční úroveň (autonomní morálka), kdy se mladistvý řídí svými vnitřními principy, které pochopil a převzal za své.

Uvedené tři stupně L. Kohlberg ještě dále rozčlenil na šest dílčích stádií, která lze stručně vyjádřit zásadami:

1. vyhýbat se trestu a dosahovat odměny, za tím účelem se nekriticky podřizovat moci a autoritě;
2. účelově uspokojovat vlastní potřeby a někdy i potřeby druhých, podle principu „něco za něco“;
3. plnit očekávání druhých; někdy je to „hodný chlapec“ či „hodná dívka“, jindy mladiství s klackovitým chováním, provokujícím oblečením a účesem;
4. plnit svou povinnost a dodržovat zákony doslovně, i když to je v některých případech nehumánní;
5. chápat život a svobodu jako vyšší princip nad literou zákona;
6. řídit se univerzálními, všelidskými principy morálky (to je spíše ideál než reálná forma jednání, někteří slučují tento stupeň s předchozím pátým stupněm).“

Dva první stupně patří pod předkonvenční stádium, třetí a čtvrtý pod konvenční a poslední dva pod postkonvenční. (Čáp, Mareš, s. 341)

3.4 Etická výchova v dokumentech MŠMT

ETICKÁ VÝCHOVA - DOPLŇUJÍCÍ VZDĚLÁVACÍ OBOR

Obsah doplňujícího vzdělávacího oboru tvoří následující témata:

1. Mezilidské vztahy a komunikace.
2. Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe.
3. Pozitivní hodnocení druhých.
4. Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí.
5. Komunikace citů.
6. Interpersonální a sociální empatie.
7. Asertivita. Zvládnutí agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Řešení konfliktů.
8. Reálné a zobrazené vzory.

9. Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství.
10. Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy.

Na deset základních témat navazuje šest aplikačních témat, mezi která patří:

Etické hodnoty
Sexuální zdraví
Rodinný život
Duchovní rozměr člověka
Ekonomické hodnoty
Ochrana přírody a životního prostředí
Hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka

Etická výchova vytváří celou řadu mezipředmětových vztahů. Ve vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura navazuje etická výchova na učivo naslouchání, mluvený projev, písemný projev a tvořivé činnosti s literárním textem a ve vzdělávacím oboru Cizí jazyk na učivo pravidla komunikace v běžných každodenních situacích. Ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět navazuje na učivo domov, škola, rodina, soužití lidí, chování lidí, základní globální problémy, ohleduplné chování k přírodě, ochrana přírody, partnerství, rodičovství a základy sexuální výchovy. Ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost ve vzdělávacím oboru Výchova k občanství navazuje na učivo naše škola, obec, region, kraj, lidská setkání, vztahy mezi lidmi, zásady lidského soužití, podobnost a odlišnost lidí, osobní rozvoj, vnitřní svět člověka a lidská práva. Ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda ve vzdělávacím oboru Přírodopis navazuje na učivo životní styl a ochrana přírody a životního prostředí. Ve vzdělávací oblasti Člověk a kultura ve vzdělávacím oboru Výtvarná výchova navazuje na učivo prostředky pro vyjádření emocí, pocitů, nálad, fantazie, představ a osobních zkušeností a ověřování komunikačních účinků. Ve vzdělávací oblasti Člověk a zdraví ve vzdělávacím oboru Výchova ke zdraví navazuje na učivo vztahy mezi lidmi a formy soužití, změny v životě člověka a jejich reflexe, zdravý způsob života a péče o zdraví, rizika ohrožující zdraví a jejich prevence a osobnostní a sociální rozvoj. V doplňujícím vzdělávacím oboru Dramatická výchova navazuje na učivo základní předpoklady dramatického jednání a proces dramatické a inscenační tvorby. Z průřezových témat navazuje především na vzdělávací obsah osobnostní a sociální výchovy, multikulturní výchovy, environmentální výchovy a mediální výchovy.

Etická výchova žáka především vede: k navázání a udržování uspokojivých vztahů, k vytvoření si pravdivé představy o sobě samém, k tvořivému řešení každodenních problémů, k formulaci svých názorů a postojů na základě vlastního úsudku s využitím poznatků z diskuze s druhými, ke kritickému vnímání vlivu vzorů při vytváření vlastního světonázoru, k pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa.

Doplňující vzdělávací obor etická výchova u žáka rozvíjí: sociální dovednosti, které jsou zaměřeny nejen na vlastní prospěch, ale také na prospěch jiných lidí a celé společnosti, na samostatné pozorování s následným kritickým posouzením a vyvozením závěrů pro

praktický život, samostatnost při hledání vhodných způsobů řešení problémů, správné způsoby komunikace, respekt k hodnotám, názorům a přesvědčení jiných lidí, schopnost vcítit se do situací ostatních lidí, pozitivní představu o sobě samém a schopnost účinné spolupráce.

Hlavním důvodem pro zařazení etické výchovy do RVP ZV je skutečnost, že v naší školské soustavě chybí předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáků. Důležitost a aktuálnost tohoto kroku podporují i zkušenosti z většiny zemí OECD, ve kterých je předmět s podobným obsahem do vzdělávacího systému zařazen.

Vzdělávání je založeno na zásadách svobodného šíření poznatků, které vyplývají z výsledků soudobého stavu poznání světa a jsou v souladu s obecnými cíli vzdělávání (§ 2, odst. 1, písm. e školského zákona).

Shrnutí

Etickému (morálnímu) chování se člověk učí v průběhu socializace a enkulturace. Etická výchova tak nepatří pouze do kompetencí školy a dalších vzdělávacích institucí, ale učí se požadovanému chování prostřednictvím nápodoby, imitace a schopností symbolizace. Pracovníci v pomáhajících profesích jsou důležitými činiteli této výchovy.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Zamyslete se nad textem v podkapitole 3.1a zaujměte k němu své stanovisko. Do jaké míry je tento text z roku 2006 aktuální i dnes a v jakým směrech by s ním bylo možné polemizovat?
2. Jakým způsobem se může pracovník v pomáhajících profesích podílet na etické výchově?
3. Vysvětlete, proč se etická výchova stává součástí nespécifické primární prevence.
4. Prostudujte si na stránkách MŠMT dokumenty týkající se etické výchovy ve školách.

Literatura

Použitá literatura:

ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2001,
SUMOVÁ, L. Etická výchova. *Diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2008.

Doporučené zdroje:

Masarykova univerzita v Brně: https://is.muni.cz/th/i9ej0/Diplomova_prace.pdf

MŠMT: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/kurikulum-eticka-vychova>

4 Norma a mravnost. Morálka. Morální hodnoty, normy, ideály

K zapamatování

- éthos, etiketa, mravnost a morálka
- etický, mravní, morální
- morální autonomie, heteronomie
- hodnoty, normy, ideály, cíle
- morální cíle
- morální sankce
- funkce morálky

Motto:

„Určit co mám činit mohu pouze když vidím, co je v životě hodnotné. A vidět co je v životě hodnotné mohu pouze tehdy, pokud toto samotné vidění pociťuji jako hodnotné chování, jako úkol, jako vnitřní povinnost jednat“

-Nicolai Hartmann: *Struktura etického fenoménu*

4.1 Vymezení pojmů

Cílem kapitoly je objasnit základní pojmy a jejich významy z hlediska morálky jako hlavního předmětu etiky.

V dějinách byl termín etika užíván s důrazem na odlišné aspekty (např. individuálního života, života společenského). V případě termínu etika se dnes setkáváme s rozličným užitím slova, ať už je, nebo není rozlišováno: etika – etický, morálka – morální, mravy, mravnost – mravné. Záleží vždy na příslušném odborném (případně laickém) diskursu. Pod vlivem mezinárodně užívané terminologie bývá termín „etický“ používán nejenom jako termín týkající se etiky, tj. vědního oboru, ale také morálky (mravních či morálních jevů). Je třeba vždy přihlídnout k významu užívaných termínů.

Budeme se pro naše účely snažit rozlišovat:

termín etický (vztažený k oboru, vědě, popř. k odborně tematizované oblasti),

termín morální v širokém významu jako týkající se všech morálních jevů,

termíny v rozlišení mravného, tj. toho, co je zvykem, obyčejem, tradicí, stereotypem, ustálenou normou, vnějškově projeveným chováním, jednáním, na rozdíl od toho, co je morální v úzkém významu, tj. jako týkající se individuálně, vnitřně uznávaných hodnot, norem, ideálů, cílů, ať vnějškově projevených, nebo nikoli.

Mravy jsou spíše konzervativní. Morálka (v úzkém významu) může být v konfliktu s mravy, ale tento spor nelze jednoznačně určit ve prospěch jedné nebo druhé strany. Hrubé omezení morálky mravy je stejně nebezpečné jako destrukce mravů ospravedlňováním morální volnosti. V případě „mravního vakua“ i v oblasti morální nastává dezorientace a chaos. „Amorální jevy“ jsou ve své podstatě jevy morální, ale

s negativním hodnocením, označením. To, co nemá jasné sepětí s morální dimenzí, je morálně neutrální, indiferentní.

Heteronomie v oblasti morálky – původ, zdroj, obsah morálních regulativů je mimo morálku (příroda, bůh, společenské normy pro jedince apod.)

Autonomie v oblasti morálky – původ, zdroj, obsah morálních regulativů tkví v morálce samotné (jen člověk je původcem morálních jevů; člověk je s to sám sobě dávat morální požadavky, kterými se řídí ze své vlastní svobody).

Morálka je zejména oblast individuálních a sociálních regulativů (vodítek), týkající se toho, co býti má, co je kýžené, žádoucí, chtěné, ale také vyžadované, kontrolované, sankcionované.

Morálka plní funkce: regulativní (usměřování, řízení), hodnotící, výchovnou, poznávací, komunikační, prognostickou.

Morální hodnoty – to, co významně odpovídá uspokojování lidských potřeb; je hodné usilování (pozornosti, péče, ochrany, námahy, následování). Hodnoty jsou spojeny s hodnocením. (Jsou vyjádřeny v termínech jako je humanita, lidská důstojnost, úcta k životu, tolerance apod.)

Morální normy – požadavky určené k dodržování, plnění; ve vztahu k hodnotám představují prostředky, jimiž má být dosaženo hodnot jako cílů. (Co máš, musíš; co nemáš, nesmíš konat: Nazabiješ!)

Morální ideály – dokonalé vzory, cíle morálního usilování. Mohou být v podobě idejí, abstraktních nebo konkrétních obrazů, modelů, vzorů, příkladů. Nebezpečí ztotožnit ideály a normy.

Morální cíle – specifikace dobra jakožto účelů lidského chování, jednání. Viz teleologické hledisko.

Sankce v oblasti morální jsou nejenom negativní (odsudek, nepřijetí), ale i pozitivní (pochvala, přijetí). Významnými regulativy v oblasti morálky je hodnotící tlak: vnitřní (jakožto svědomí: dobré, špatné, před činem, po činu) a vnější (jakožto mínění druhých, veřejné mínění).

Od práva (které ideály nečiní předmětem vyžadovaných závazků) lze morálku odlišit podle povahy hodnot a norem (objektivizace x subjektivizace; formalizace x neformálnost; organizační garance x mimo organizační garance; typ sankcí).

Vztah morálky a práva: právo představuje minimalizovanou oblast morálky, která podléhá právním sankcím. Ne vždy však rozhodnutí v oblasti práva je ve shodě s morálním hodnocením.

Shrnutí

Etika je vědní disciplínou o správné jednání a morálce. Všeobecná povaha mravních příkazů a jejich nárok na platnost se promítá do dvou druhů otázek:

DEONTOLOGICKÉ (povinnosti) - co by člověk dělat měl;
AXIOLOGICKÉ (hodnot) - co je hodnotné, co utváří dobrý život;
dohromady obsahují program etiky. (Neboť určit co mám činit, mohu pouze když vidím,
co je v životě hodnotné. A vidět co je v životě hodnotné mohu pouze tehdy, pokud toto
samotné vidění pociťuji jako hodnotné chování).

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Čím se zabývá etika?
2. Jaké je základní členění etiky?
3. V jakém vztahu je etika k filosofii a dalším vědním oborům?

Literatura

viz. Základní literatura

ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994.

HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002.

5 . Morální chování a jednání. Etické kategorie.

K zapamatování

- Morální chování
- Morální jednání
- Odpovědnost
- Morální konflikt
- Morální dilema
- Morální volba

5.1 Struktura morálních jevů

Cílem je ozřejmit základní strukturu morálních jevů:

Morální vztahy, jednání, prožívání, smýšlení, události.

Morální vlastnosti; motiv, cíl, prostředky a důsledky mravního jednání.

Morální volba, konflikt, dilema.

Morální chování představuje širokou oblast lidských projevů spojenou s reakcí na prostředí, přístupy k lidské i mimolidské realitě, zahrnující návyky, zvyklosti, stereotypy, zvláště pak spojené s mezilidskými vztahy, lidskými interakcemi, lidským soužitím, které se stále více otevírá také mimolidské realitě.

Morální jednání je spojeno s činy, které mají ve své struktuře: motivy, cíle a prostředky, výsledky a důsledky (jsou spojeny s prožíváním, racionální rozvahou, sebereflexí). Ústředním je problém vztahu svobody a odpovědnosti. Svoboda (s možností volit a konat) je svobodou negativní = od něčeho (odpoutání se, nezávislost na něčem), svobodou pozitivní = k něčemu (rozhodnutím pro něco). Svoboda může být vnitřní (bez ohledu na vnější omezení) a vnější (nakolik k tomu, co chceme, existují podmínky, tj. abychom tak mohli konat).

Odpovědnost může být vyvolána vnějším tlakem, ale také zevnitř, tj. svědomím. Odpovědnost je mj. schopnost hodnotit své činy, ptát se na soulad nebo nesoulad s morálními regulativy a na otázky odpovídat (před sebou samým, před druhými).

Chování a jednání je spojeno se smýšlením nebo prožíváním. (V oblasti teorií se objevuje etický racionalismus i etický emotivismus.)

- *Morální volba* je otázkou motivů a preferencí morálních ideálů, hodnot, norem, cílů, jejich souborů, s reflexí toho, co býti má.
- *Morální konflikt* nastává v situaci střetu těchto souborů, ať již na úrovni myšlení nebo prožívání, tak na úrovni konání.
- *Morální dilema* vzniká v situaci zvláště problematické volby, kdy nelze nevolit, ale volba je obtížná (např. s ohledem na důsledky).
- V situaci *morálního vakua* volba ztrácí smysl, neboť není čeho se přidržet, dochází např. k rezignaci na jednání, nebok jednání bez vodítek a kontroly.

- *Morální regres a progres.* Čím posuzovat morální úpadek a naopak zdokonalování morálky?

5.2 Etické kategorie

Cílem je analyzovat základní etické kategorie ve snaze porozumět jejich obsahu v běžném a teoretickém přístupu.

Jednotlivé kategorie etiky jsou v etických přístupech různým způsobem tematizovány. Je proto účelné volit srovnání alespoň dvou odlišných přístupů ke stanovení obsahu příslušné etické kategorie:

Dobro – zlo,
 Mravnost – morálka
 Ctnost, cíl a smysl života,
 Lidská důstojnost a úcta k životu,
 Svědomí – odpovědnost,
 Selhání, vina, trest a odpuštění,
 Láska a solidarita,
 Spravedlnost a férovost,
 Respekt a tolerance.

Přehled termínů a kategorií v etice

Pro příklad uvádím pouze částečný výčet.

Etika; Praktická filosofie; Metaetika; Deontologie; Etika aplikovaná, normativní, deskriptivní; Asketismus; Hédonismus; Eudaimonismus; Rigorismus; Utilitarismus; Nihilismus; Altruismus; Egoismus; Optimismus; Pesimismus; Meliorismus a další.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Co představují morální konflikty a dilemata?
2. Objasněte rozdíly při hodnocení morálního jednání s důrazem kladeným na jeho motivy, cíle, prostředky nebo důsledky.
3. Objasněte zběžné a teoretické pojmání zvolené etické kategorie.

Literatura

SEMRÁDOVÁ, I. *Úvod do etiky*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1998.

KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. Praha : Portál, 2000.

Dále:

KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití. Kapitoly z mezilidské etiky*. Praha : SLON, 2002.

SPAEMANN, R. *Štěstí a vůle k dobru*. Praha : OIKOYMENH, 1998.

SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*. Praha : Svoboda, 1995.

THOMSON, M. *Přehled etiky*. Praha : Portál, 2004.

K zapamatování

- Typy morálek
- Morálka historických období
- Morálka tvoření
- Morálka boje
- Morálka jednání
- Mravní skutečnost

6.1 Jednota etiky a mnohost morálek

Pojem etika je pojem velmi frekventovaným nejenom v běžném lidském životě, ale zasahuje zřejmě do všech oborů lidské činnosti. Etické jednání je tak jedním z charakteristických projevů člověka obecně. V souvislosti s tématem práce se zaměříme na etické jednání, konkrétně v pomáhajících profesích (do nichž lze řadit širokou škálu odborností, od lékařů a zdravotníků až po pracovníky v sociálních službách a sociálních pracovníků).

Termínu etika užíváme v různých významových rámcích. Nejfrekventovanější její užití odkazuje na kodex či soubor principů, podle nichž lidé žijí. V tomto smyslu můžeme např. v lékařské etice mluvit o kodexu, jenž určuje pravidla chování lékařů k sobě navzájem i jejich chování k pacientům. Jindy se jedná o pravidla, jimiž se řídí chování křesťanů, např. principy obsažené v Desateru božích přikázání.

Etika je součástí filosofie, označována bývá jako „praktická“ filosofie a předmětem jejího zkoumání jsou morální teorie. Tyto teorie se zabývají otázkami typu: Jak se má člověk chovat? Co je pro člověka dobré? Etika vychází z každodenního života. Neptá se pouze po předpokladech existence spravedlivé společnosti, ale i po obecných a nutných podmínkách možnosti dobrého či naplněného života individuů. (srov. Honneth, 1996)

Etika se nikdy neomezovala na to, aby definovala dobro pouze jako to, co je subjektivně shodné se svědomím. Ve všech dobách usilovala také o poznání, co je mravně správné v různých oblastech praxe, a snažila se toto správné uplatnit sociálně jako normu. (Anzenbacher, 2001, s. 15)

Zde se dostáváme k dalšímu pojmu – morálka. Kutnohorská vymezuje morálku jako *system pravidel a norem, které určují chování a jednání lidí... Morálka určuje společensky žádoucí a nežádoucí jednání a tak usměrňuje chování člověka ve společnosti. Jde vlastně o definované přesvědčení, že určité chování, jednání je správné a jiné nesprávné* (2007, s. 11, 12)

Zde se dostáváme k dalším problémům vymezení pojmů etika a morálka, které můžeme charakterizovat sledujícími otázkami: **O jakém druhu morálky má etika pojednávat? Existuje jednotná morálka? Máme vycházet z morálky naší doby a země?**

V životní praxi nacházíme různé typy morálek, morálku Řeků, Spinozy, Kanta, Nietzscheho, patristiky, morálku Indů a Číňanů. Všechny vznášejí nárok, aby byly pokládány za pravý etický statek lidstva. Ale různé morálky nelze klást jen takto vedle sebe – morálka musí být sama v sobě **jednotná** - tato jednota se kategoricky pozvedá nad **mnohost morálek**. **Historicky existuje řada morálek**: morálka statečnosti, hrdosti, poslušnosti, pokory, moci, krásy, pevné vůle, věrnosti, soucitu. Tak i každá doba má svou „*platnou morálku*“, tj. systém platných předpisů, které člověk uznává za absolutní a kterým se podřizuje. Oproti tomu existuje **etika jako taková** s jejím obecným, ideálním **požadavkem dobra**. Etika hledá (a to ji také odlišuje o morálky) kritérium dobra, které oněm pozitivním morálkám chybí.

Nerozcházejí se pouze názory dob a společenství, ale také uvnitř těchto názorů, systémů a morálek lze rozlišit další tendence (morálka muže a ženy, práva a lásky...)

Další protiklady:

- I. **Morálka práce, tvoření – a morálka skromnosti a sebeuskrovnování;**
- II. **Morálka boje, soupeření, rozvoje síly – a morálka míru, smíření, shovívavosti;**
- III. **Morálka nejvyšších nebo nejtajnějších přání – a morálka tvrdých požadavků, proti nimž se vzpírá vlastní přirozenost;**
- IV. **Morálka autority, podřízení se poznaným a uznaným normám – morálka hledání nových norem a boje za ně;**
- V. **Morálka přítomnosti, utváření nejbližšího života – a morálka budoucnosti, vzdáleného, ideje, přičemž přítomnost je obětována ideji;**
- VI. **Morálka jednání, činného života – a morálka vytěžení hodnot a účasti na nich.** (srov. Hartmann, 2002)

To, v čem lze nacházet etickou jednotu nebo jednotu v etice je v tázání se po dobru. Dobré lze vymezit jako to, co je v životě hodnotné nebo také jako říká Kohák, dobré je to, co je prospěšné životu.

Jak je možné, že v běžném diskursu jsme schopni, i přes výše uvedenou komplikovanost pojmu etika a mravnost, rozumět bez problému mravním slovům? *Relativně neproblematické užívání mravních slov v běžném diskursu předpokládá, že máme jako předporozumění poměrně konzistentní a shodné vědění o významu mravních skutečností.* (Anzenbacher, s.13) Předporozumění e tvořeno několika prvky: mravní hodnocení, svědomí, dobrovolnost, odpovědnost, sociální zřetel, vlastní hodnota. (srov. Anzenbacher. S. 13 – 17).

My se budeme blíže věnovat odpovědnosti, jako jednoho z prvků, který se výrazně projevuje (nebo projevoval měl) právě v pomáhajících profesích.

Shrnutí

Etika hledá (a to ji také odlišuje o morálky) kritérium dobra, které oněm pozitivním morálkám chybí. Etika vychází z každodenního života. Neptá se pouze po předpokladech existence spravedlivé společnosti, ale i po obecných a nutných podmínkách možnosti dobrého či naplněného života individuů. V životní praxi nacházíme různé typy morálek.

Všechny vznášejí nárok, aby byly pokládány za pravý etický statek lidstva. Ale různé morálky nelze klást jen takto vedle sebe – morálka musí být sama v sobě **jednotná- tato jednota se kategoricky pozvedá nad mnohost morálek.**

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. V čem nacházíme jednotu etiky?
2. Dokumentujte „mnohost morálek.“
3. Jak rozumíte pojmu „předporozumění“?

Literatura

- ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001.
HONNETH, A. *Sociální filosofie a postmoderní etika*. Praha: Filosofia, 1996.
HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002.
KUTNOHORSKÁ, E. *Etika v ošetrovatelství*. Praha: 2007.
TAYLOR, CH. *Etika authenticity*. Praha: Filosofia, 2001.

7 Paidea jako lidská ctnost ve vztahu ke kvalitě života..

K zapamatování

- Ctnost
- Aristotelés
- Svět idejí
- Idea dobra
- Blaženost
- Kvalita života

7.1 Paidea jako lidská ctnost

Paidea je původně řecké pojetí vzdělávání k občanským a lidským ctnostem. Je to pojetí lidství, kde není určující fakt biologického zrození jedince, nýbrž povaha jeho jednání na základě osvojení určitých zásad. V řeckém civilizačním prostředí se lze stát reálným člověkem tj. svobodným občanem tehdy, je-li naše jednání skutečností občanských ctností. Lidská „ctnost“ pochází již z Antiky. Označuje to nejlepší, čeho je člověk schopen. Dobré bytí člověka jak osobně, tak společensky. Ctny jsou čtyři základní ctnosti: rozumnost, statečnost, zbožnost, spravedlnost. Mezi představitele antické ctnosti patří Sokrates, Platón, Aristoteles.

Sokrates tvrdil, že každý se má zamýšlet sám nad sebou a zdokonalovat se ve smyslu dobra. Jeho výrok „, *Vím, že nic nevím*“ vypovídá, že on neví právě to, jak žít ve smyslu dokonalého dobra. Ostatním je obvykle vše jasné a samozřejmé, snad právě proto ani nevědí, že nic nevědí, naopak se domnívají, že všemu rozumí. Sokrates provedl analýzu mravních pojmů: ctnost je pravé poznání, kdo ctnost pozná, jedná ctnostně.

Platón se zabýval světem idejí. Jako nejvyšší ideu zvolil ideu dobra. Je věčná, lze se k ní přiblížit filosofickým rozumem. Ti, kdo ji poznají mají vládnout a moudře spravovat společenský život. Platón reformuje a transponuje do ústředního místa ctnosti moudrosti jako filosofického nahlížení zdroje ontologické spravedlnosti v podobě odpovídajícího životního pohybu. To se odráží v Platónových Zákonech a Ústavě. V jeho Zákonech je ctnost pojata jako myšlenka, že duše je nejstarší ze všeho, co má podíl ve zrození. Je i nesmrtelná a vládne všem tělům. Tento základ lze určit jako zdroj lidského zákonodárství a jemu přirozené spravedlnosti. Platónův výčet ctností vystihuje jeho Ústava, kde je ctnost zbožnosti nahrazena moudrostí.

Aristoteles podstatu ctnosti vidí v rozumném životě a dobrém jednání. Jako nejvyšší dobro zvolil lidskou blaženost. Fenoménu blaženosti artikuluje bytostné sepětí fenoménu přirozeného určení všeho, co je, tedy věcí krásných a božských. Slast je u Aristotela nutně dobrem, přestože některé rozkoše jsou špatné. A proto se všichni lidé domnívají, že život blažený je životem slastným. Slast dovršuje a zdokonaluje činnost a tedy i život, k němuž všichni směřují. Z Aristotelovy úvahy plyne, že každému je nejmilejší ta činnost, která se shoduje s jeho vlastním stavem. Z toho vyplývá, že paidea

jako věda o výchově ke ctnostem, je svou podstatou zároveň výchovou k volbě člověku přiměřených slastí, jež vedou k dosahování blaha a vlastního smyslu lidského pobytu na světě. Tedy jinak řečeno, správně ke ctnosti vychovaným a v ní vzdělaným, člověkem volená slast je odpovídající cestou k dosažení blaženosti, tedy i cíle a účelu lidského jednání a konání. (Kubelková, s. 21)

Fenomén přirozeného světa jako pohybu a řádu lidského života uskutečňujícího a ztělesňujícího lidské a občanské ctnosti vychází z fenoménu ontologické tělesnosti. Z něj vždy vyrůstá fenomén spolubytí lidských bytostí. Patočka definuje fenomén lidství takto: Otevřenost označuje možnost člověka, aby se mu jsoucno ukázalo samo od sebe tj. bez zprostředkování něčím jiným. Jsoucno se může ukazovat, je to bytostná zvláštnost člověka tj. ukázat se, že je a jak je. Člověk není tedy ani místo, kde se jsoucno tvoří, aby se mohlo zjevit v originále. Ani lidský „duch“ není věc, v níž se odrážejí jevy jako účinky vnějšího světa. Poskytují jsoucnu příležitost ukázat se jako takové, jaké jsou. Neboť jenom v jeho bytí tu je přítomno porozumění tomu, co znamená být. Tedy možnost, kterou věci samy od sebe nemají, přijít k svému bytí, tj. ukázat se. (Payne, s.152 – 158)

7.2 Kvalita života jako etická kategorie

V rámci etického tázání docházíme k otázkám po správném životě. Naše etické postoje se tak promítají i do každodenního života, ovlivňují jeho kvalitu.

Pojem kvalita života je historicky a sociokulturně podmíněn. Poprvé byl zmíněn již ve 20. letech a to v souvislosti úlohy státu v oblasti materiální podpory nižších společenských vrstev. Řešil se zejména vliv státních dotací na kvalitu života chudších lidí. V poválečné době se tento pojem objevil v politickém kontextu v USA. V 60. letech americký prezident Johnson ve svém projevu prohlásil za hlavní cíl domácí politiky zlepšování kvality života Američanů. Mínil tím, že ukazatelem společenského blaha není prostá kvantita spotřebovaného zboží, nýbrž dobrý život lidí za určitých podmínek. Tedy stav či společnost hojnosti. V 70. letech termínu kvalita života se začalo užívat pro výzkumné účely a to v souvislosti se sociologickým trendem zaměřeným na monitorování života lidí v dopadu různých společenských změn. Na život lidí se nahlíželo v celkovém sociálním kontextu. V USA proběhlo první celonárodní šetření kvality života obyvatelstva, jehož cílem bylo vyvinout subjektivní indikátory, které by ukazovaly jak lidé sami hodnotí svůj život. Toto šetření bylo doplněno i objektivními ukazateli jako je ovzduší, kriminalita, úroveň bydlení apod. Výsledky odhalily, že zlepšení socioekonomické úrovně života jsou důležité jenom do určité míry a to pokud uspokojení základních potřeb nedosáhne určité minimální hranice. Pro subjektivní vnímání kvality života je rozhodující kognitivní hodnocení a emoční prožívání vlastního života. Studium kvality života v současné době znamená hledání a identifikaci faktorů přispívajících k dobrému, smysluplnému životu a k pocitu lidskému štěstí. V literatuře neexistuje ani jedna definice, která by byla v průběhu třiceti let všeobecně akceptována. Často se setkáváme s pojmy jako „sociální pohoda“, „sociální blahobyť“ apod. (Kubelková, s. 22)

Obecně je kvalita života chápána ve dvou dimenzích: jako subjektivní, která se týká lidské emocionality a všeobecné spokojenosti se životem. Druhá, objektivní dimenze znamená zajištění sociálních a materiálních podmínek života, sociálního statutu a fyzického zdraví. Skutečná kvalita života je určena osobním významem jednotlivých oblastí a dimenzí, jejich naplňováním v reálném životě jedince. (Payne, s. 205 – 207)

Doba, v níž byl pojem kvalita života artikulován, je charakterizována hojností a nadbytkem. Otázkou již není, jak rozšířit blahobyt většímu počtu lidí, ale otázkou se stává smysl tohoto počínání. Koncept měl reprezentovat obrat k hodnotám a změnit image amerického způsobu života. Objevuje se ve společnosti, která již nemá problémy s materiálním uspokojením života. Konzumní způsob života člověka nenaplnuje v plném slova smyslu. Člověku je zajištěn materiálně, ale nedostává se mu sociálních a citových aspektů lidského života. Otázka je tedy po lidství lidského života v antropologické či filosofické rovině. Pro mnoho lidí existuje představa pyramidy potřeb a o kulturních potřebách jsou ochotni uvažovat, až když jsou nasyceni. (Kubelková, s. 23)

Od 60. let dochází k obratu k postmaterialistickým hodnotám, jimiž jsou rozvoj osobnosti, komunikace, participace, mír apod. Obnovuje se význam hledání toho, co činí společnost lidskou. Začíná se opět projevovat obrat k pospolitosti, kohezi, citlivosti vůči přírodě. Současná postmoderní realita je sociologicky popisována ze dvou stran. Na straně jedné dochází ke stále silnějšímu prosazování já a na straně druhé je zaznamenán obrat od přísné disciplíny a autority k novým formám sociální přirozenosti a srdečnosti. Je pozorován sklon k hédonistickému požitkářství, žít ještě pohodlněji, mít co nejkratší vzdálenost mezi touhou a požitkem. Rozšiřuje se instantní kultura preferující rychlou přípravu potravin nebo zakoupení hotových fast food potravin a současně se vyvíjí kult tzv. přírodních preparátů a produktů. Postmoderní mentalita je chápána jako hybrid mezi spiritualistickým „být“ a konzumním „mít“. Postmoderní způsob života pak nestojí na dlouhodobém životním plánu. Chybí-li jasný plán, který předurčuje sled dalších kroků, ztrácí se schopnost posoudit, zda se mi podařilo či nepodařilo být úspěšný při dosahování svých cílů. Mentalita dnešní mladé generace silně ovlivní, jakým způsobem bude vnímán pojem kvality života oproti dnešnímu pohledu., který je stále ještě modernistický díky setrvačnosti sociálních procesů. Kvalita života je především záležitostí hodnot, které částečně závisejí na osobní volbě. Ve značné míře však budou diktovány kulturou a společností. (Payne, s. 219 – 222)

Společnosti a kultury se liší ve čtyřech dimenzích: v mocenských distancích, individualismu, maskulinitě a potlačování nejistoty. Z toho vyplývá, že lidé v různých zemích a kulturách budou za kvalitní označovat něco jiného. Člověk i celé lidstvo může přežít jen tehdy, když žije pro něco. Pouhé přežití nemůže být nejvyšší hodnotou. Být lidskou bytostí znamená se zaměřit na něco, mít cíl něčeho. Není to člověk sám, je to něco mimo něj. Život je potenciálně smysluplný za jakýchkoliv okolností, dokonce i za těch nejbídnějších. Smysl nemá jen život aktivní, který člověku umožňuje vytvářet hodnoty. Také nemá smysl jen život požívačný, tedy život zaměřený na slast. Nejdůležitější je právě třetí cesta k nalezení smyslu v životě: v beznadějně situaci, tváří v tvář osudu, který člověk nemůže změnit, mu tato cesta může pomoci k překonání sama sebe. Utrpení v sobě skrývá možnost smyslu právě tam, kde nemůžeme změnit situaci. Můžeme ale změnit sama sebe: můžeme vyžrát, dorůst, vyrůst nad sama sama. Člověk má vždy možnost k utrpení zaujmout heroický postoj. Hodnota takového postoje je obdivuhodná a úctyhodná, jedná se o největší výkon lidského života. Má-li život vůbec nějaký smysl, pak musí mít i utrpení. Frankl uvádí, že člověku lze vzít vše až na jedinou věc, a tou je lidská svoboda. Svobodu rozhodnout se za jakýchkoliv okolností pro svůj vlastní postoj a pro vlastní cestu má každý člověk, který v zásadě usiluje o to, aby ve svém životě našel smysl, případně, aby tento smysl naplnil. Dnes je tato potřeba často frustrována. Člověk se dostává do tzv. existenciálního vakuu. Toto vakuum prožívá jako

pocity vnitřní prázdnoty. Podle psychoterapeutů se jedná o nový druh neurózy tzv. noogenní neuróza.

Smysl života nelze lékařsky naordinovat. Neexistuje ani žádná životní situace, která by byla skutečně nesmyslná. Zdánlivě negativní stránky lidské existence, zejména triáda, v níž se spojují utrpení, vina a smrt, mohou být přeměněny v něco pozitivního, ve výkon, pokud se k nim přistoupí se správným postojem a zaměřením.

(Frankl, s.211) Rozumí se samo sebou, že možnost smyslu v sobě skrývá pouze neodvratné a nezměnitelné utrpení.

Otázku po smyslu života lze označit jako otázku čistě lidskou. Proto pochybnosti o smyslu života nemohou být u člověka samy o sobě nikdy výrazem něčeho chorobného. Jde o specifický výraz lidského bytí vůbec. Na rozdíl od zvířat je výhradně člověku jako takovému vyhrazeno prožívat svou existenci jako problematickou a s ní i celou problematičnost svého bytí. Období puberty je obdobím, kdy se otevírá psychosomatická stránka lidského bytí duchovně zrajícímu a bojujícímu mladému člověku. Tento pubescent se zabývá též otázkou po smyslu života. Učitel přírodovědy, který prohlásil před třídou během výuky, že život organismu a tedy také člověka není nic jiného než proces oxidace a spalování položil jeden ze studentů otázku: „*Ano, co však má potom celý život za smysl?*“ (Frankl, s.44) Tento mladý člověk pochopil, že člověk existuje v jiném způsobu bytí než např. svíčka, která stojí na stole a hoří až do konce. Její bytí může být vysvětleno jako proces spalování.

Člověku jako takovému je však vlastní zásadně jiná forma bytí. Lidské bytí je ve své podstatě historické bytí. Je od samého počátku postaveno do historického prostoru, z jehož souřadnicového systému jej nelze vyjmout. Straus ukázal, že z životní skutečnosti člověka nelze odmyslit historicky časový faktor. Bytí označuje Straus jako bytí prezentní, čímž míní postoj k životu, který záleží na domněnce, že se člověk může zřít jakékoliv orientace. Normální ve smyslu průměrné i etické normy člověk smí být prezentně zaměřen pouze v jistých obdobích. Jde o období „svátků“ kdy se člověk oddává opojení. Jenom v opojení, v záměrně navozeném sebezapomenutí ulevuje si vědomě od příliš velkého tlaku své podstatné odpovědnosti. Scheler ve svém pojednání o občanovi označil člověka jako typ, který nad prostředky uskutečňování hodnot zapomíná na skutečný účel. Řadí sem lidé, kteří celý týden namáhavě pracují a v neděli tváří v tvář prázdnotě a pustotě svého života, která pak v nich propuká, se stávají depresivními. Otázky po smyslu života se rozvíjejí nikoli pouze v letech dospívání, ale děje se to také osudově např. nějakým otřesným zážitkem. A tak jako pochybnosti o smyslu života v období dospívání nejsou ničím chorobným, není ani duchovní utrpení bojujícího člověka o obsah života ničím patologickým.

Otázky o smyslu lidského života, o člověku a jeho dokonalém poznání světa jsou jádrem filosofického myšlení. Budou se objevovat tak dlouho, dokud bude člověk užívat rozumových schopností ke zkoumání svého života a prostředí, které obývá. Vědy poskytují stále více poznatků o světě, je tedy nezbytné uvažovat o nových interpretacích dosud přijímaných obrazů. Pohled člověka se soustřeďuje na jeho životní role a konání. Umožní mu posoudit, jaký mají význam. Prostřednictvím zkoumání a hodnocení je člověk schopen stanovit své ideály a cíle. Snadněji pochopí, proč je přijímá či proč by je přijmout měl. Jak tvrdí Patočka dokud není mravní otázky a jejího uvědomění, není mravního života. Život je pohybem po cestě, ze které často padáme do příkopu nebo velmi často bloudíme. Bloudění k životu patří jako odvrácená tvář Měsíce. V životním pohybu

je důležitý vklad. Člověk ho dostal od svých předků. Na cestě směřuje k nějakému cíli, konci, účelu a smyslu našeho života. (Kubelková, s. 25)

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Zaujměte stanovisko k mnohoznačnosti pojmu „smysl života“.
2. Jaký vztah lze najít mezi hodnotami a smyslem života?
3. Zjistěte, jaká východiska v otázkách smyslu života načrtává V.E. Frankl.

Literatura

FRANKL, V.E. *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta, 2006.

KUBELKOVÁ, A. Život a smrt z pohledu etických teorií. *Diplomová práce*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010.

PAYNE, J. a kol. *Kvalita života a zdraví*. Praha: Triton, 2005.

8 Svědomí a odpovědnost – jako hodnotové a hodnotící kategorie.

K zapamatování

- Hodnoty
- Mravní hodnocení
- Svědomí
- Odpovědnost
- Responsibility
- Accountability
- Rizikové chování
- Sociálně patologický jev

8.1 Prvky předporozumění mravním skutečnostem

Mravních slov užíváme v komunikaci vcelku neproblematicky - tzn., že máme poměrně konzistentní a shodné vědění o významu mravních skutečností. Bez tohoto předpokladu by mravní slova nebyla komunikativní a mravní jazykové hry by nemohly fungovat

Mravní hodnocení: Lidské praxi se přikládá mravní význam. Hodnotíme (vlastní a cizí) jednání jako dobré nebo špatné, chválíme je nebo káráme, schvalujeme nebo odmítáme.

Mravní jednání se týká prvotně jednání a sekundárně osob a sociálních útvarů. Osoby posuzujeme mravně na základě jejich jednání a sociální útvary hodnotíme, protože jsou výsledkem jednání a mohou být utvářeny jednáním.

Zdá se, že mravní hodnocení se vždycky vztahuje na něco specificky lidského. Mluví se sice také o věrném psu, vražedné muchomůrce, zlém býkovi, lstivém hadu apod. Přitom nejde o mravní hodnocení v pravém slova smyslu – výsledek fylogeneticky vzniklých struktur lidské mravní povahy.

Dobrovolnost: Když mravně posuzujeme lidské jednání, předpokládáme, že jednajícím je v určitém smyslu pánem svého jednání. Sám se rozhodl, že bude jednat a to tímto způsobem.

Ve svém předporozumění tedy vycházíme z toho, že lidské jednání nevyplývá jako jiné přírodní dění nutně z přirozeně předem daných determinant. Lidské jednání naopak přičítáme jednajícím osobě, protože se takto svobodně rozhodla, ačkoli se mohla rozhodnout i jinak.

Svědomí: Když mravně hodnotíme lidské jednání, vždycky předpokládáme, že jednajícím osoby dospěly k užívání rozumu a že poznávají rozdíl mezi dobrem a zlem. Toto všeobecné poznání dobra a zla, které spontánně a samozřejmě předpokládáme ve styku s lidmi, označujeme běžně jako svědomí.

Odpovědnost: „Odpovědnost“ implikuje „odpověď“. Považujeme-li někoho za odpovědného za své jednání, pak to znamená (kromě hlediska svědomí a dobrovolnosti), že od něho očekáváme, že může rozumně odpovědět na otázku, proč jednal tak a ne jinak. Jednáme-li špatně, ustupujeme sklonu či vášni, o níž víme, že její uspokojení (alespoň teď za těchto okolností) nelze zodpovědět. Pak děláme *něco, co si přejeme, ale co dělat nemáme*.

Sociální zřetel: v našem běžném předporozumění má mravní hodnocení činů, osob a poměrů většinou *mezilidský, event. sociální aspekt*. Tím nelze říci, že mravní hodnocení se týká tohoto výlučně mezilidského aspektu. Existuje nepochybně také mravně relevantní vztah člověka sobě samému. Mimoto se dnes právem zdůrazňuje, že máme povinnost vůči ostatní přírodě, jakož i k neživé přírodě.

Vlastní hodnota: Mravní kvalifikace člověka (dobrý n. špatný, čestný, n. podlý) má zvláštní hodnotu, jež se zásadně liší od jiných kvalifikací (inteligentní, obratný, vzdělaný, roztomilý, zámožný)-Úzce to souvisí s povahou bezpodmínečné závaznosti svědomí. Když jsme se svým jednáním mravně diskvalifikováni, úcta, již máme sami k sobě, se dostává do krize, Naše „špatné svědomí“ ví, že jsme vlastní vinou ztratili hodnotu. Na základě této mravní diskvalifikace ztrácíme tvář a úctu u druhých. Máme vědomí, že jsme se kompromitovali a máme důvod, abychom se styděli. Tím jsme poukázali na některé prvky běžného předporozumění mravním skutečností. Je třeba říci, že *toto předporozumění je konzistentní jen podmíněně a sotva obstojí při bližší analýze*.

8.2 Svědomí jako odraz hodnotového vědomí

Nicolai Hartmann zdůrazňuje vše ovládající charakter hodnot jakožto podstat. A to i podstaty etického fenoménu *svědomí*.

Mravní vědomí se neomezuje jen na hodnotící kvalifikaci jednání a smýšlení – rovněž přičítá zřené morální hodnotové kvality osobě. Nejen soudí, ale také odsuzuje. Vyměřuje pachateli vinu a odpovědnost a nečiní přitom rozdíl mezi osobou vlastní a cizí. Pachatel je pro mravní vědomí souzen svým činem, nositel postoje je poznamenán jeho pozitivní nebo negativní hodnotovou kvalitou. (Hartmann, s. 156, 157) Hodnotový cit je natolik zapsán v každém subjektu, že jej lze považovat za autonomní. Zde můžeme „tlak“ tohoto mravního sebehodnocení přirovnat k Durkheimovským sociálním faktům, kterým se člověk podřizuje bez toho, aniž by si byl vědom jejich útláčnosti. Hartmann zdůrazňuje, že idea morálního Já je vybudována, konstituována z čisté materie hodnot. *Vnitřní měřítko hodnotového citu, který provází všechny jeho kroky v životě, ba i nejtajnější hnutí, konstituuje jeho bytost jako mravní osobu.* (Tamtéž)

Všeobecně známý způsob, jímž se svědomí projevuje odpovídá tedy zcela přesně emocionální apriornosti hodnotového vědomí, onomu temnému, polovědomému, nevolaně promlouvajícímu a obsahově neprohlédnutelnému hodnotovému citu ... Je to skutečně působení „vyšší moci“, hlas z jiného světa – hlas z ideálního světa hodnot. Svědomí je ohlášením mravních hodnot v reálném vědomí, jejich zasáhnutí do skutečnosti lidského života. (Tamtéž, s. 159)

8.3 Dvojí pojetí odpovědnosti

Odpovědnost je dalším etickým fenoménem. Seknička a Putnová vycházejí ze dvou anglických výrazů pro odpovědnost, které zpřesňují její význam a vliv na naše konání.

Výraz *responsibility* je překládán jako odpovědnost je pojmem morálním, etickým a právním. *Z obecného pohledu je vztahem ke společnosti , jenž je poměrně často spojen s plněním úkolů a povinností nebo s nutností odpovídat na otázky.... Jedinec je zodpovědný za své činy , proto se musí ze svého jednání zodpovídat.*

4iní tak ve dvou dimenzích: zodpovídá se jednak vlastnímu svědomí a rozumu a jednak svému okolí , tj. druhým lidem. Odpovědnost též znamená, že musíme přiznat vlastní vinu a tím udělat první (vlastní) krok ke změně smýšlení a obrácení se k lepšímu.

Výraz *accountability* je překládán jako skládání účtů. *Accountabilitu (skládání účtů) můžeme definovat jako explicitní nebo implicitní očekávání , vysvětlování či obhajování vlastních přesvědčení, pocitů , jednání ve vztahu k druhým.* (Seknička, Putnová, s. 112, 113)

V reálném životě je odpovědnost, resp. její pozitivní či negativní obraz často spojován s funkčností či nefunkčností pravidel. (Tamtéž)

Souhrn

V mravním (sebe)hodnocení hraje důležitou roli svědomí a odpovědnost. Obě tyto kategorie jsou úzce spojeny s hodnotami, které apriorně ovlivňují naše soudy.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Co člověka činí zodpovědným?
2. Nastudujte si v literatuře podstatu hodnot ve vztahu ke svědomí.
3. Jakým způsobem lze posilovat u jedinců mravní odpovědnost?
4. Vysvětlete vztah svědomí člověka k vnějšímu světu.

Literatura

ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001.

SEKNIČKA, P., PUTNOVÁ, A. *Etika v podnikání a hodnoty trhu*. Praha: Grada, 2016.

HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002.

9 Koncept realizace mravní výchovy dětí a mládeže

K zapamatování

- Mravní výchova
- Iracionální výchova
- Asertivita
- Metody direktivní
- Metody indirektivní
- Formativní efekt
- Pozitivní mravní stránka osobnosti

9.1 Kritika současné mravní výchovy

Zkušenosti z vývoje naší společnosti po roce 1989 ukazují na upozadění etiky a morálky v žitém životě. Tato tendence není zřejmá pouze v praktickém životě, ale také v nedostatečném zájmu teoretiků i praktiků pohybujících se v této oblasti lidského konání. Odborníci vidí příčiny této nedostatečné pozornosti ve školách. Hovoří o tom, že současná škola fakticky rezignovala na aktivity, které by směřovaly k promyšlenému pozitivnímu ovlivnění morálky.

Odborník na morální výchovu N. J. Bull (in Vacek, s. 84) kritizuje následující rysy současné mravní výchovy:

- Je postavena na **abstraktních principech, které nemají oporu v konkrétní zkušenosti žáků. Je tedy současně i plná pouhých proklamací.**
- Aplikace proklamované hodnoty nebo principu probíhá převážně **dedukcí** od obecného ke konkrétní situaci a opomíjí induktivní způsob výchovy. Princip (norma) je pak chápáno jako cosi vnějšího, cizorodého.
- Výchova je **pasivní**. V tradiční morální výchově vychovatel dítě poučuje, usměrňuje místo toho, aby se samo aktivně podílelo na svém morálním růstu. Pasivita žáka je charakteristická pro všechny autoritativní modely výchovy.
- Takový výchova je **iracionální**. V minimální míře apeluje na rozum, je spíše dogmatická. Nepracuje dostatečně s předpokladem, že žák je schopen plného „morálního porozumění“.
- Je apriori zaměřena na negativní regulaci. Učí především tomu, co nedělat (co se nemá). Nabízí jen abstraktní a neurčitou cestu k pozitivnímu programu.

Za největší slabost tradiční morální výchovy považuje Bull skutečnost, že ignoruje konflikty, tj. konflikt hodnot v konkrétních morálních situacích. „Slepá věrnost“ jakékoliv hodnotě je nepřiměřená při hledání řešení ve složitosti situací.

9.2 Východiska pro realizaci mravní výchovy na školách

Obsah mravní výchovy by měl být v mnohem větší míře orientován na vytváření pozitivních mravních stránek osobnosti (tzv. pozitivní program osobnosti). V teorii a

praxi převládá orientace na odhalování a reflexi negativních odchylek od mravních standardů (pravidel, řádů) a jejich eventuální trestání.

Takovým programem je program španělského psychologa R. Roche- Olivara (1992 in Vacek 85, 86), který je tvořen deseti oblastmi:

1. Důstojnost lidské osobnosti; sebeúcta.
2. Postoje a způsobilosti mezilidských vztahů.
3. Pozitivní hodnocení chování druhých lidí.
4. Kreativita a iniciativa.
5. Komunikace. Vyjadřování vlastních citů.
6. Interpersonální a sociální empatie.
7. Asertivita. Řešení agresivity. Soutěživost. Sebeovládání. Konflikty s druhými.
8. Reálné a zprostředkované prosociální modely.
9. Prosociální jednání. (Pomoc. Darování. Dělení se. Spolupráce. Přátelství. Zodpovědnost a péče o druhé.)
10. Společenská a komplexní prosociálnost. (Solidarita. Sociální problémy. Sociální kritika, Občanská neposlušnost. Nenásilí.)

9.3 Metody mravní výchovy

Jaké používat metody mravní výchovy k překonání nedostatků uvedených výše?

Vacek předkládá klasifikaci metod mravní výchovy podle Kučerové (Vacek, s. 86).

Ta metody třídí podle těchto kritérií:

- podle postavení vychovávajícího na metody přímého a nepřímého působení;
- podle stránek osobnosti, na něž jsou metody převážně zaměřeny (kognitivní, emotivní, aktivní);
- podle hlavního prostředku působení (slovní, názorné, činné);
- podle stupně aktivity vychovávaného (pasivní, aktivní samostatné).

Dále jsou odlišeny dvě základní skupiny podle způsobu práce vychovatele:

1. metody přímého působení (direktivní).

2. metody nepřímého působení (indirektivní)

Ad 1) Přímé (direktivní) metody:

- Metoda požadavku (cílem je dosáhnout toho, aby dítě respektovalo pravidla).
- Metoda vysvětlování (v této metodě jde zejména o pochopení smyslu norem).
- Metoda podněcování a tlumení citů (vychovatel vyvolává v žácích citové prožitky nebo je na ně přenáší).
- Metoda přesvědčování (na rozdíl od vysvětlování při přesvědčování působíme na city žáků).
- Metoda příkladu (úkolem je ovlivnit chování dítěte žádoucím směrem – vytvořit a „využít“ názorné a přitažlivé vzory chování).
- Metoda režimu (uvedení určitého řádu do života dítěte jak v rodinném, tak školním prostředí).
- Metoda kontroly a dozoru.
- Metoda cvičení (mnohonásobné opakování určitých činností až na úroveň jejich zautomatizování).

- Metoda hodnocení (kladné hodnocení by mělo být upřednostňováno před záporným).

Ad 2) Nepřímé (indirektivní) metody:

- Spontánně působící.
- Záměrně navozené.

Nespecifickou metodou s **nespecifickým** zaměřením rozumíme jakoukoliv činnost, jejímž záměrem je mimo jiné pozitivně formovat mravní stránku vychovávaného. Mluví se zde o „*metodách utváření situací pro samostatnou činnost dětí a mládeže*“.

Zahrnuje dvě metody:

- a) metodu pověřování jednotlivce úkolem nebo funkcí;
- b) metodu utváření samosprávy a spolupráce se samosprávou. (Kučerová, Střelec, in Vacek, s. 96)

Nepřímé metody navozené učitelem, které jsou obsahově specificky zaměřeny na problematiku morálky, jsou považovány z hlediska dlouhodobého formativního efektu za nezastupitelné.

Shrnutí

Mravní výchova na školách by měla být nedílnou a podstatnou součástí školního **preventivního programu** je jeden z dokumentů, které vymezují prevenci ve školním prostředí. Každý minimální preventivní program je sestavován na podmínky konkrétní školy. Preventivní program má zapojovat do aktivit nejenom učitele, ale i rodiny. Základem efektivně prováděné a motivující mravní výchovy může být deset oblastí definovaných R. Roche-Olivarem.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Definujte pojem „preventivní program“.
2. Zpracujte část preventivního programu věnovanou morální výchově.
3. V literatuře vyhledejte přímé a nepřímé metody mravní výchovy a dostudujte obsah jednotlivých metod.

Literatura

KUČEROVÁ, S. *Člověk-Hodnoty-Výchova*. Prešov: ManaCon, 1996
 VACEK, P. *Rozvoj morálního vědomí žáků*. Praha: Portál, 2008.

10 Profesní etika. Profese. Profesní kodexy

K zapamatování

- Profese
- Etický kodex
- Zásady
- Partnerství
- Komplexnost
- Systematičnost
- Hodnocení
- Aspirační, výchovný a regulační kodex
- Adekvátnost
- Pozitivní orientace

10.1 Definování pojmů profese a profesní kodex

A/ Profese je specifická oblast ustálených, standardizovaných a institucionalizovaných činností, vyžadující adekvátní vzdělávání, kvalifikaci, výcvik nebo školení a profesní étos:

- étos (mrav, mravní základ, charakter) je závazný pro příslušníky profese, bývá vyjádřený v profesním etickém kodexu,
- příslušníci se ztotožňují s profesí jako součástí své identity,
- mezi příslušníky existuje profesní solidarita,
- pracovníci vytvářejí své vlastní profesní organizace,
- vytvářejí svou image a usilují o profesní prestiž

B/ Profesní kodexy:

stanovují poslání profese, obsahové zaměření, legislativní východiska a závazné dokumenty, kterými se profese řídí, identifikují stěžejní morální problémy v profesi předkládají závazné normy, která je nutné dodržovat, jaké chování a jednání je v profesi zcela nepřijatelné, předkládají soubory morálních vlastností (osobních kvalit, ctností), které jsou pro příslušníky profesí žádoucí; skýtají vodítka pro kontrolu a hodnocení morálního kreditu osob v rámci dané profese. Míra závaznosti etického kodexu může být „měkká“, nebo „tvrdá“ – nakolik zásady v kodexu mají důsledky pro výkon profese, nakolik jsou uplatňované různé postihy za nedodržování zásad kodexu. Posuzování toho, zda kodex je dodržován, nebo porušován přísluší také různým garantům, ať se jedná přímo o zaměstnavatele, profesní sdružení nebo další organizace, speciální, zejména pak etické komise.

C/ Okolnosti potřeby etických kodexů

Historické zkušenosti spojené se zneužíváním moci, anti-humanistickými ideologiemi a separací morálky od společenských sfér, odvětví, oborů, povolání.

Prosazování lidských práv a svobod.

Vznik mezinárodních úmluv, nadnárodních profesních organizací.

Změny určené rozvojem vědy, techniky, informačních a komunikačních technologií.

Změna environmentálního paradigmatu.

Vysoký standard vědění a vznik vzdělanostní společnosti.

Zrychlení sociální dynamiky, strukturální změny v oblasti práce a mobility.

Zvýšení sociálních rizik.

Vznik nových profesí, proměny tradičních profesí.

Potřeba sociální kontroly v situaci hodnotového relativismu, proměny obsahu tradičních etických kategorií, výskytu amoralismu.

Důraz na lidský faktor, společenskou a osobní odpovědnost.

Potřeba garantovat kvalitu profesí jako systému sociálních aktivit a služeb.

Úsilí o pozitivní image profesí.

Podpora profesní identity a osobní angažovanosti.

10.2 Význam a obsah etických kodexů

Etické kodexy v České republice nemají v českých organizacích přílišnou váhu. Na přelomu tisíciletí mělo pouze 20% českých firem zpracován etický kodex (oproti 93% korporací v USA a 50 až 60% firem v EU). Situace se však postupně mění, organizace si postupně uvědomují, že řídit nelze bez etických pravidel, a že efektivním nástrojem tohoto řízení jsou etické kodexy.

Firmy si postupně uvědomují, že kodexy etiky mohou stanovit užitečné principy a zásady jednání a chování např. manažerům či zaměstnancům. Kodexy etiky nejenže pomáhají v obtížných situacích, ale často také nutí vedení podniku zamýšlet se nad způsobem „funkčnosti organizace“. (Seknička, Putnová, s. 146)

Etický kodex by měl doplnit zákonnou úpravu zejména v oblastech, kde již zákonná úprava není potřeba, ale které není možné ponechat zcela bez jakékoli regulace. Kodexy jsou v této oblasti základem samoregulace.

Kodexy etiky se v současnosti vyskytují ve třech možných formách:

- etické kodexy zaměřené na činnost hospodářských sdružení,
- etické kodexy profesionálních asociací a jejich členů,
- etické kodexy jednotlivých podnikatelských subjektů. (Tamtéž, s. 147)

Obsahové okruhy, které by neměly chybět v žádném etickém kodexu, jsou to:

- respektování práva,
- čestnost a fér konkurence,
- bezpečnost a kvalita produkce (služeb), konflikty zájmů,
- jednoznačné odmítnutí diskriminace, vztahy s dodavateli,
- oceňování účetnictví, uzavírání smluv,
- zneužívání a využívání informací v obchodním styku,
- korupce,
- sociální odpovědnost,
- ochrana životního prostředí,
- informace o majetku.

Při tvorbě kodexu je možné zohlednit priority jeho použití. Z tohoto hlediska rozlišujeme tři typové skupiny kodexů:

1. aspirační kodex – představuje především stanovení základních idejí, zásad a principů. Tyto kodexy mají formu deklarace hodnot;
2. výchovný kodex – je zpracován jako metodické vodítko řešení etických problémů a dilemat, se kterými se uživatelé kodexu setkávají v praxi. Obsahuje velké množství normativních ustanovení, jež jsou většinou doplněna podrobným komentářem;
3. regulační kodex – zahrnuje soubor podrobně rozpracovaných pravidel a principů etického řízení.

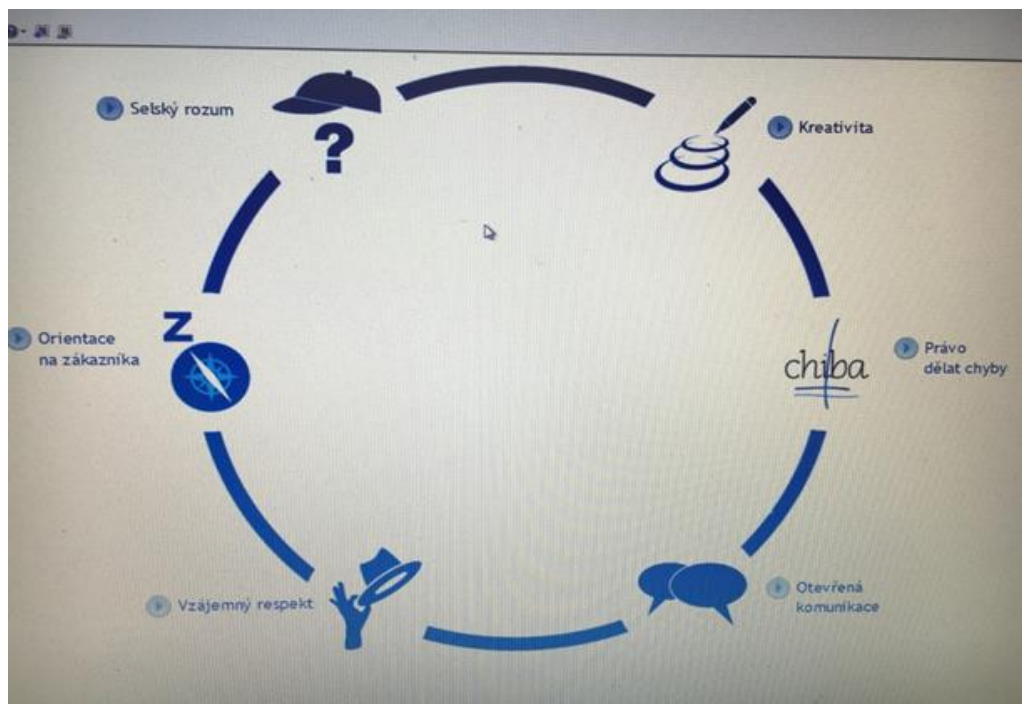
Každý kodex etiky musí být srozumitelný a jednoznačný, aby mu porozuměl každý uživatel. (Tamtéž, s.148)

Pokud má být etický kodex přijímán a jeho zásady se staly zásadami chování a jednání v organizaci, je nutné do jeho přípravy a tvorby zapojit co nejširší okruh zaměstnanců. V procesu přípravy a tvorby tohoto dokumentu tak zaměstnanci budou pocíťovat důvěru a vědomí, že organizace je vnímá jako spolupracovníky s možností vstupovat do procesů řízení a vedení.

Základní dokument kodexu může být doplněn názorninami, které volnou formou přiblíží základní hodnoty kodexu a zároveň přispívají k upevňování firemní kultury.

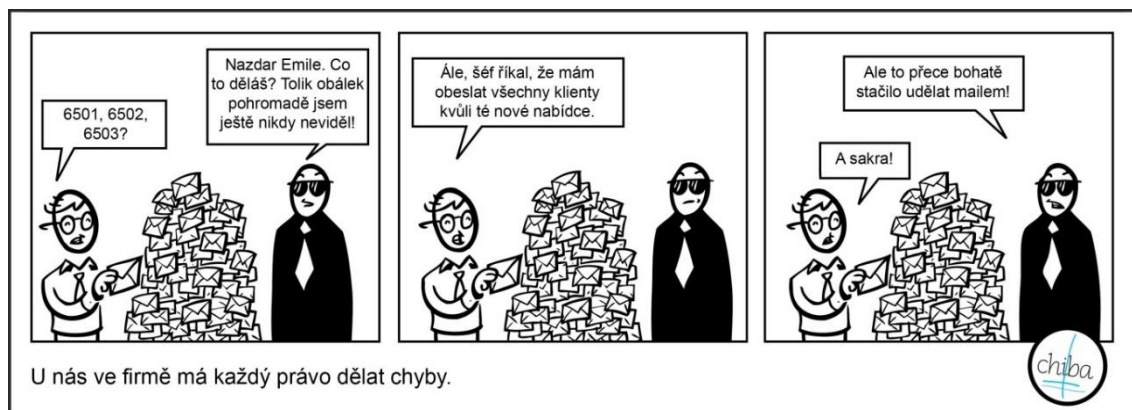
Ukázka prezentace zásad a hodnot etického kodexu v Pojišťovně České spořitelny (2016).

Obr. 1: Vizuál hodnot

Každá hodnota je podrobněji specifikována a ještě podtržena veselým přirovnáním (výťah ze známých filmů) a doplněna slovním výkladem jednotlivých členů představenstva. Dokreslení významu tvoří komiksy jednotlivých hodnot.

Obr. 2: Příklad přirovnání „právo na chybu“

Shrnutí

Kodexy etiky jsou nejvýznamnějšími a také nejpoužívanějšími nástroji etického řízení. Etický kodex je vnímán jako preventivní nástroj. Aby se z tohoto dokumentu nestal nástroj „mrtvý“, je nutné, aby zaměstnanci měli možnost podílet se na jeho tvorbě a také aby zásady kodexu byly, v podstatě nepřetržitě, vhodně komunikovány prostřednictvím vnitřní internetové sítě a názornin.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Čemu slouží etické kodexy v organizaci?
2. Jaké zásady je nutné vymezit při přípravě tohoto dokumentu?
3. Jaké oblasti fungování organizace může dobře zpracovaný kodex ovlivnit?
4. Na stránkách MPSV ČR se seznamte s obsahy etických kodexů v sociálních službách.
5. Na základě zkušeností z organizace, ve které jste pracovali či kam chodíte na praxi, zpracujte koncept etického kodexu.

Literatura

SEKNIČKA, P., PUTNOVÁ, A. *Etika v podnikání a hodnoty trhu*. Praha: Grada, 2016.

URBAN, J., *Firemní kultura a identita*. Praha: Ústav práva a právní vědy, o.p.s. a European Business School SE, 2014.

Doporučená literatura a další zdroje:

http://www.tloskov.eu/info-servis/eticky_kodex.pdf

11 . Etika v pomáhajících profesích

K zapamatování

- Princip neškození
- Princip dobřečinění
- Respekt k autonomii
- Princip spravedlnosti
- Funkční specifika
- Universalismus
- Emocionální neutralita
- Standardy kvality v sociálních službách

Motto:

„Bylo nádherné pozorovat slečnu Nightingalovou při její noční pochůzce nemocničními sály. Byla krásná a veselá. V černých šatech s límečkem, manžetami a zástěrou z bílého plátna. Lampu nesla vysoko, zastavila se tu a tam u některého lůžka, dotkla se horečnatého čela, promluvila těšící slovíčko, usmívala se, přinášela poselství naděje. Dívali se na ni jako na bytost z jiného světa, jako na anděla.“

V. Holtová, Slavičí tajemství (o zakladatelce organizovaného ošetrovatelství)

11.1 Zvláštnosti výkonu profesí v oblasti sociální péče a práce

Činnost pracovníků v pomáhajících profesích vychází z ustanovení Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, z něhož vyplývá:

- Každá osoba má nárok na **bezplatné** poskytnutí **základního sociálního poradenství**
- **Rozsah a forma** pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí **zachovávat lidskou důstojnost osob**.
- **Pomoc** musí vycházet z **individuálně určených potřeb osob**, **podporovat** rozvoj jejich samostatnosti, **motivovat** je k činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvávání v nepříznivé sociální situaci

Náročnost pomáhajících profesí je dána také etickými principy, které zvyšují tlak na sebekontrolu a citlivost ve vztahu k uživatelům služeb.

Zde lze vymezit 4 principy moderní vycházející z moderní lékařské etiky a které plně platí i pro naše profese:

1. **Princip neškození zakazuje** ublížit, poškodit nebo dokonce usmrtit. Důležité je především **neškodit** a eliminovat situace, kdy by mohlo dojít k nezamýšlenému poškození klienta.

2. **Princip dobřečinnění** představuje pozitivní dimenzi neškození: předcházet poškození, odstraňovat je a současně podporovat dobro, tzn. *tělesnou a duševní pohodu a veškerý prospěch pro nemocného, vč. pomoci při uskutečňování jeho vlastních plánů*. Je jisté, že zde mohou být určitá omezení, např. *možné riziko poškození sebe samého, které je nutno zvážit také vzhledem k profesní povinnosti péče*.

3. **Respekt k autonomii**, tzn. respekt ke stavu nezávislého, samostatného jednání, bez zevního ovlivnění. Každý člověk je nejlepším soudcem svých vlastních záměrů a zájmů. V kontextu naší práce se především jedná o *právo na sebeurčení* našich klientů, doložené informovaným souhlasem s veškerým děním.

4. **Princip spravedlnosti** má souvislost především s rozdělováním prostředků, dobra i zátěže a služeb.

2 hlavní formy uplatňování tohoto principu:

- srovnání potřeb jednotlivců nebo skupin lidí v případě omezených zdrojů
- pomocí určitého klíče bez porovnávání stupně potřeby

11.2 Role pracovníků v sociálních službách

Pracovníci v pomáhajících profesích mají zcela zvláštní (srovnatelné pouze se zdravotníky) obecné i kulturně specifické kompetence, které jim umožňují pochopit své klienty. Ať jejich charakterové vlastnosti, temperament, tak prostředí, ze kterého pocházejí a lépe tak reagovat na jejich potřeby popř. přání.

Zde je velmi důležité pochopit svoji roli ve společenském systému obecně, tak v systému péče o klienty.

Základní funkcí této profese je ***pomáhat lidem, kteří nejsou schopni (nebo tuto schopnost postupně ztrácejí) efektivně provádět činnosti týkající se zdraví a jeho ochrany, základních psychosociálních a kulturních potřeb***.

Role pracovníků v sociálních službách prodělala v minulosti složitý vývoj, ale v podstatě se mění i dnes. Cíl - dosažení a udržení standardů vyvolaných zvýšeným zájmem o komplexnost péče o široké spektrum uživatelů sociálních služeb, vyžaduje nové dovednosti. Jde o širší spektrum dovedností, a to zejména ve vztahu k sociálním problémům, které obklopují a provázejí stále více nejenom nemoc a zdraví, ale také požadavek sociální zařaditelnosti celého spektra klientů.

VZORY „ROLOVÉHO“ CHOVÁNÍ PRACOVNÍKŮ V POMÁHAJÍCÍCH PROFESÍCH:

- Funkční specifika
- univerzalismus;
- kolektivní orientace;
- emocionální neutralita.

Ve své profesi musíte být připraveni aktivovat následující činnosti, i když je momentálně nepotřebujete pro výkon té role, kterou právě zastáváte. Jde o dílčí role v následujících oblastech:

- ošetrovatelsko-pečovatelská
- expresivní

- výchovná
- technická
- poradenství (rodina, veřejnost)
- podpora a výchova ke zdraví
- organizace a administrativa

Realizace role sociální(-ho) pracovníce (pracovníka) ztěžuje to, že je svou povahou **vnitřně konfliktní**.

Jsou sice stanoveny jednotné a přesné normy, ale sociální pracovníci je musí uplatňovat v jedinečných situacích.

U sociálních pracovníků je rolová adaptace zvláště obtížná. To znamená, že jsou zásadně aktivovatelní vůči každému, který potřebuje pomoc, jsou schopni zanedbávat vlastní zájmy a schopni sebezapření.

Není jednoduché osvojit si **emocionální neutralitu**, která se nechápe jako nepřítomnost citů, ale jako ovládání citů.

11.2.1 Standardy kvality sociálních služeb

Tyto standardy dávají pracovníkům jasná kritéria pro jejich práci. V centru pozornosti je klient a jeho potřeby.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění, v první řadě zásadně mění přístup k osobám, které chtějí sociální služby využívat, případně už tak dělají. Zákon zaručuje všem osobám, které jsou v nepříznivé sociální situaci pomoc či podporu. K dispozici je definovaných 34 druhů sociálních služeb. Nárok na bezplatné poskytování sociálního poradenství může občanům pomoci orientovat se v nabídce poskytovatelů sociálních služeb. Občané mohou volit z nabídky sociálních služeb nebo využít podporu vlastní rodiny, příp. služby kombinovat. Zákon jasně definuje a následně trvá na dodržování základních zásad poskytování sociálních služeb, jako je zachování důstojnosti a lidských práv osob, které sociální služby využívají. Dále vymezuje individuální rozměr poskytovaných služeb, což znamená, že poskytovatel musí vycházet z potřeb konkrétní osoby, nikoliv skupiny osob či z potřeb poskytovatele služby.

Výňatek z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/5965/skss_final_web.pdf

Shrnutí

Etika v pomáhajících profesích vychází z obecných etických a mravních principů. Pracovníci v pomáhajících profesích plní řadu specifických rolových úkolů. Jejich činnost je upravena jednak zákonem, tak také Standardy kvality v sociálních službách. Ty jsou jakýmsi směrníkem v orientaci v problematice pomáhajících profesí.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Definujte specifičnost práce v pomáhajících profesích.
2. Jaké požadavky jsou kladeny na pracovníky z hlediska morální výbavy?
3. Vyhledejte na internetových stránkách Standardy kvality sociálních služeb a vyhledejte pasáže, které bezprostředně souvisejí s problematikou etiky a morálky.

Literatura

JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003.
Standardy kvality v sociálních službách – příručka pro uživatele:
https://www.mpsv.cz/files/clanky/5965/skss_final_web.pdf

K zapamatování

- Podnikavost
- Podnikání
- Společenská odpovědnost firem
- Podnikatelské riziko
- Výhody etického chování
- Loajalita
- Reputace

Úvod

Pro představu o významu etiky v podnikatelském prostředí uvádím vybrané reakce podnikatelů a zaměstnanců firem navštěvujících MBA studium.

Rozhovory byly provedeny autorem studijní opory ve výuce MBA v průběhu let 2017, 2018.

Otázka: Co je obsahem podnikatelské etiky?

Odpovědi:

„V **podnikatelské sféře** se v souvislosti s etikou mluví o podnikatelské kultuře, prosazování a dodržování **etického chování** a rozhodování, které by mělo ústit v sociální, morální a ekologickou odpovědnost.“

„**Etika** však není matematika, neexistuje v ní jediný správný výklad a tak mohou být značné rozdíly v chápání etiky, resp. v chápání toho, co je morální a co už ne. V souvislosti s **podnikáním** lze etiku chápat jako zásady slušného jednání s obchodními partnery, jako vztahy s konkurencí či poctivé chování k zákazníkům.“

„Jako příklad **eticky korektního podnikatele** bývá často uváděn Tomáš Baťa. Rodina Tomáše Bati se po dlouhé roky přiklání k názoru, že dobrý podnikatel vyrábí pro zákazníky a slouží společnosti. Tomáš Baťa tuto teorii obohatil o kvalitní péči o své zaměstnance a jeho firma se svého času stala největší obuvnickou společností ve světě. To všechno jako důsledek Baťova etického chování k jeho zaměstnancům a jejich kvalitní práce podložené výbornými pracovními podmínkami.“

Otázka: Jak vnímáte v současné době morální atmosféru v podnikání?

Odpovědi:

„Na dobu továrníků, kteří byly váženými osobami s velkými přednostmi, se dnes už jen vzpomíná. Při pohledu do bližší - porevoluční - historie, kdy **morální zásady** či společenská odpovědnost nebyly nejdůležitějšími atributy pro podnikání, si začínají podnikatelé uvědomovat, že osvojení si **etických pravidel v podnikání** jim bude přinášet nesporné výhody. Neetické chování, podvádění státu nebo šízení zákazníků se prostě nevyplatí a to ne jen ve smyslu, že by neplatily daně či podvodníky dostihly tzv. boží mlýny.“

„Když například **podnikatel** neplatí své účty, může se rychle zadlužit a pokud ignoruje opakované výzvy zaplacení pohledávek, penále a další soudní kroky ho mohou přijít na velmi vysoké výdaje, nehledě na ušlé zisky způsobené ztrátou důvěry u zákazníků či obchodních partnerů. V konečném důsledku pro podnikatele může být velmi nepříjemná situace.“

„Hybnou silou, která může **etiku v podnikání** utlačovat do pozadí anebo její důležitost naopak vyzdvihovat, je konkurenční boj. Pokud vaše konkurence k získání většího podílu na trhu používá praktiky, které jsou nemorální, táhne tak s sebou všechny ostatní firmy, protože se asi jen stěží dokážete na trhu udržet, aniž byste nesáhli po podobných technikách. Není ani třeba po nich dlouze pátrat, stačí si jen pustit televizi – klamavých reklam se v ní vysílá nespočet.“

„Firmy často omlouvají své **neetické chování** (například na již zmíněném poli reklamy) ekonomickou krizí, snahou udržet se na trhu, ovšem je třeba si uvědomit, že skutečně morální firmy se eticky chovají před krizí, v době krize i po ní. Etika v podnikání není něčím, co je dobré jen v době prosperity, když si to může firma dovolit. Stejně tak jako destruktivní, může být konkurenční boj pro etiku živnou půdou. V posledních letech se stále více začínají prosazovat **zásady společenské odpovědnosti firem**, která má především ekologické rozměry, ale aplikuje morální hodnoty také do vztahu podnikatel – společnost. Dobrou zprávou je, že už i spotřebitelé začali **etiku v podnikání** od firem, u kterých nakupují, vyžadovat.“

Otázka: Jak se mohou podnikatelé zasloužit o větší etiku v podnikání?

Odpověď:

„Přestože malí **podnikatelé** mohou být skeptičtí vůči síle svého vlivu na dodržování etických principů v podnikání, sami mohou ke zlepšení **etického klimatu** ve svém oboru přispět. Je třeba, aby byli sami přesvědčeni o správnosti a nutnosti jednat eticky a snažili se o těchto principech přesvědčovat své partnery (odběratele, dodavatele, zákazníky). V případě větších firem, kdy etické jednání spočívá v rukou více lidí, je vhodné zavádět nástroje a koncepty, pomocí kterých lze etické klima zlepšit jak uvnitř firmy samotné, tak směrem ven.“

12.1 Vymezení pojmu „etika v podnikání“

Pro definování etiky v podnikání mají značný význam dva základní pojmy: *podnikavost a podnikání*. Podnikavost je soubor subjektivních i objektivních předpokladů a schopností pro podnikání a členíme ji na:

- *podnikavost vnější*, čímž se rozumí schopnost odhalit, objevit, ale také záměrně vytvořit a následně efektivně využít příležitosti, které podnikatelskému subjektu vznikají z aktivní interakce s okolím, zejména s trhem;
- *podnikavost vnitřní*, čímž se rozumí aktivní, iniciativní a tvůrčí nacházení a efektivní využívání vnitropodnikových příležitostí, může se tak týkat libovolné oblasti podnikové organizace.

S podnikavostí souvisí pojem *podnikání*, na který lze nahlížet z nejrůznějších dimenzí. Ekonomie charakterizuje podnikání jako zapojení ekonomických zdrojů a jiných aktivit tak, aby se zvýšila jejich původní hodnota.

Etika v podnikání Je reflexí etických principů, pravidel a standardů v podnikání, resp. v *podnikatelských činnostech*.

K podnikatelské činnosti, resp. podnikání, také patří přijetí rizik a nejistot. Klíčovou roli má *podnikatelské riziko*.

Etika v podnikání se orientuje na sladění etických principů a podnikatelských činností, zcela zásadní roli v ní mají *etické hodnoty*.

Výhody etického chování v podnikání jsou:

- *zákazníková loajalita* k podnikatelské organizaci;
- *dobrá reputace* prohlubuje férové a kvalitní vztahy s investory;
- etickým chováním se *vyhneme restrikcím*, např. pokutám a dalším transakčním nákladům;
- pomáhá *přitahovat a udržovat vysoce kvalitní zaměstnance a manažery*;
- *vytváří důvěru veřejnosti* a má přínos pro ekonomický i kulturní rozvoj komunity, ve které podnik či jiná organizace operuje.

Velký význam v podnikání má podnikatel, který je ovlivněn motivací a aktivitou.

Úspěch podniku (podnikatele) souvisí s kvalitou jeho *aktivity a iniciativy* v podnikání a s tím jsou většinou spojeny jednak inovace, jež posilují konkurenční pozici podniku na trhu, a jednak nové formy kapitálu, zejména lidský, intelektuální a sociální. (Seknička, Putnová, s.131 – 134)

Autoři ve své publikaci také zmiňují reciproční vztah mezi podnikatelem a zákazníkem. Bez ohledu na to, na jaké straně se nacházíme spolupodílíme se na etické atmosféře společnosti a spoluvytváříme etické standardy.

Pro příznivé podnikatelské prostředí a pro atmosféru nejenom na trhu je mravní povinností každého z nás udržovat pozitivní vzorce chování. Autoři zdůrazňují, že morálku máme na všech úrovních sledovat a pěstovat. Platí to i v podnikatelském prostředí.

Shrnutí

Kapitola vystihuje atmosféru v podnikání. Ukazuje na zisky z etického chování podnikatelů. Etiku v podnikání nelze oddělovat od celkové morální atmosféry ve společnosti, také od morální výchovy.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Zdůvodněte, proč se v předmětu etická výchova zabýváme etikou v podnikání.
2. Vymezte pojmy podnikavost vnější a podnikavost vnitřní.

3. Vyhledejte na webu časopis *Journal of Business Ethics* a vyberte libovolně informaci vztahující se k tématu.

Literatura

SEKNIČKA, P., PUTNOVÁ, A. *Etika v podnikání a hodnoty trhu*. Praha: Grada, 2016.
HOSPODÁŘOVÁ, I. *Kreativní management v praxi*. Praha: Grada, 2008.

13 Požadavky na osobnost pedagoga, vychovatele, pomáhajícího pracovníka v etické výchově.

K zapamatování

- Prevence
- Profesionalizace
- Legislativa
- Model kompetencí
- Školní poradenské pracoviště
- Výchovný poradce
- Školní metodik prevence
- Školní speciální pedagog
- Sociální pedagog
- Nestátní neziskové organizace
- Komunikace
- Výzkumy
- Profesiogram
- Preventista
- Interdisciplinarita
- Medializace
- Učitel
- Pregraduální příprava
- Studijní obory

12.1 Vychovatel, učitel, pomáhající pracovník – problematičnost jejich připravenosti na praktickou práci s dětmi, klienty

O charakteristických vlastnostech osobnosti vychovatel, učitele či pomáhající profese je popsáno mnoho stran odborných textů. Generace psychologů, sociologů a pedagogů na základě charakteru doby a tedy i vzdělávání a výchovy dávají podněty k tomu, jak dobře připravit ty, kteří jsou v každodenním kontaktu s jinými lidmi a navíc v kontaktu, který má být prospěšný oboustranně.

Mnoho věcí se průběžně mění. Je mnoho pozornosti věnováno zlepšování podmínek ve školách, v různých typech sociálních organizací. Prostory těchto zařízení se esteticky proměnily k nepoznání. Školy jsou vybaveny moderními didaktickými pomůckami a samozřejmě jsou počítačové technologie. Co však stále zaostává za tímto technickým vývojem je problematičnost v přípravě výše zmíněných profesionálů.

Příspěvek autora se tak snaží přispět k diskusi o prohloubení sociálních dovedností učitelů, vychovatelů, pedagogů volného času a pracovníků v pomáhajících profesích.

V textu jsou zmiňováni učitelé, ale protože sociální kompetence zmiňovaných profesí jsou téměř totožné, následující text necht' je tak chápán.

Za vytváření názorových postojů dětí a mládeže nese velký díl odpovědnosti škola a ve škole pedagogové a pedagogičtí pracovníci. Od kvality jejich vzdělání, kompetencí a vnímání sebe sama jako důležitého článku přispívajícího k ozdravení společnosti, se odvíjí efektivita vzdělávacího a také výchovného působení. Je nutné analyzovat, jak jsou pedagogové včetně sociálních připravování na vysokých školách. Zkušenosti ukazují, že v přípravě pedagogů stále absentuje příprava na živý kontakt se žáky a studenty, učitelé nebyvají schopni předávat látku v humanitních oborech zajímavým způsobem a hlavně se schopností vytvářet u žáků a studentů hlubší vědomí historických a společenských souvislostí. Nedostatečně se pracuje s emocemi vzdělávaných. To je patrné právě ve výchově ke snášenlivosti k rozdílným etnickým skupinám a názorům.

V současné době, logicky, je pozornost akademiků a odborníků v oblasti předcházení extremistickým projevům chování zaměřena na administrativně organizační opatření – tedy na CO a KDE a ZA JAKÝCH podmínek. Při respektu k tomuto postupu je však nutné zaměřit pozornost na přípravu a dovednosti (sociálních) pedagogů – tedy JAK pracovat se žáky a studenty, a nejen s nimi, ale jak pracovat s informacemi, s vědomostmi a znalostmi (nejen) historických faktů. V této souvislosti je také důležité vyrovnat se s faktem, že škola jako instituce rezignovala na výchovu. Přitom je notoricky známé, že jednak vzdělávání zcela oddělit o výchovy, a dále, že bez osobního vlivu učitele a jeho osobního příkladu je jakákoliv změna v myšlenkových stereotypech žáků problematická.

Z tohoto pohledu se ukazuje, že rozplést problematičnost etické výchovy na školách nelze bez rozvoje osobnosti pedagogů nejen v jejich základní přípravě, ale také v dalším vzdělávání. Ze zkušeností a z ohlasů ze škol bude nutné ovlivňovat následující oblasti v cyklu přípravy, vzdělávání a praktického působení pedagogů:

1. Dbát na výběr uchazečů o povolání v pedagogických profesích. Zde akcentovat úroveň jejich sociálních kompetencí.
2. Prosadit do studijních programů pedagogických oborů, bez ohledu na studovaný předmět, či specializaci, výcviky v komunikaci a sociální interakci na bázi vnímavosti empatie a kongruence, spojené se základním poradenstvím v oblasti osobnostního rozvoje.
3. V přípravě pedagogů zvyšovat citlivost na mezipředmětový pohled, zejména na pochopení logiky vývoje společnosti a její dialektičnost a kauzalitu. V prevenci extremismu má toto zvláště důležité místo. Výklad událostí s vazbou na přítomnost nelze provádět zjednodušujícím, někdy až propagandistickým způsobem.
4. Učit budoucí pedagogy odkrývání předsudků a mýtů, které jsou ve společnosti šířeny např. o křesťanství, liberalismu, levicovém smýšlení, o svobodě.
5. Učit budoucí učitele vnímat a respektovat další profese, které se objevují a budou objevovat ve škole (sociální pedagogy, školní psychology, pedagogy volného času) a spolupracovat s nimi.

12.2 Člověk je takový, jaká je doba.

Prevence rizikového chování žáků a studentů základních a středních škol je téma trvalé a fakticky neustále udržované ve vědomí nejenom odborné veřejnosti, ale ve vědomí (lze

řící) celé společnosti. Pro ideové východisko našeho článku použijme výrok sociologa Martucelliho (2008, s.7): „Společenské vědomí moderní společnosti neodkazuje ani tak ke sociální struktuře a k novým praktikám a pojmům, jako ke specifické reflexi zcela jiného vztahu jedince ke světu. Ať už je skutečná historická novost tohoto vědomí jakákoli, vyžaduje vskutku moderní úvahu o moderním světě.“...“ Historické vědomí modernity vzniká tam, kde se řád minulého světa rozpadá, ale kde se dosud nevyjevil řád budoucnosti.“

Jaký význam pro naši úvahu má výše uvedený výrok? Náš svět se neustále proměňuje, proměňuje se ve strategiích a taktikách každého jednotlivce, sociálních skupin a společností. Tyto proměny jsou podmíněny různorodými faktory, zřejmě nejdůležitějším faktorem je vědecké poznání. To přináší i další a nové poznatky z oblasti chování člověka a mezilidských vztahů. Tak je stále srozumitelnější chování dětí a mládeže a v závislosti na tom se proměňuje i narativ o prevenci nevhodného chování. Z dítěte dříve označovaného za neposlušného a nevychovaného se postupně (i díky vědě) stává jedinec, který ve své fázi socializace experimentuje s různými druhy jednání. Objektem experimentů se stávají typy chování, které nachází ve společnosti. Tak se setkává s kouřením tabákových a jiných cigaret, s užíváním alkoholu, s násilným řešením konfliktů a jinými společností různou měrou tolerovaným jednáními. A zde se dostáváme k pochopení Martucelliho výroku, k té části, kde se hovoří o zcela jiném vztahu jedince ke světu. Ten může vztáhnout na učitele, jak dokládá výzkum i osobní zkušenost, kde u velké části z nich ke specifické reflexi zcela jiného vztahu k žákům obecně a prevenci zvláště, nedošlo. Příčin je celá řada a o části z nich referujeme v další části studie. Co je však rozhodně klíčové pro změnu myšlení učitelů a tím také změnu klimatu na školách je zkvalitnit přípravu učitelů na pedagogických fakultách směrem k osvojení si sociálních kompetencí, jejichž prostřednictvím lze také zefektivnit preventivní působení na žáky a studenty. Od učitelů často slyšíme, že jsou vytíženi ve svých výukových povinnostech, nemají na preventivní práci čas, a navíc to není jejich hlavní povinnost. Volají po odbornících, kteří by se touto činností zabývali. Naším učitelům chybí zvnitřněné pochopení zásady, že preventivní práci provádí pedagog každým kontaktem se žáky. Tímto se zároveň dotýkáme další citlivé otázky v přípravě učitelů na své povolání, i v jejich celoživotním vzdělávání. A to jejich hlubší průpravy v humanitních oborech směřované (nejenom) do oblasti psychosociální přípravy. V oblasti mezilidských vztahů (tedy zejména vztahů učitel – žák, učitel – rodič) se naši učitelé ocitají v situaci druhého námi zmiňovaného Martucelliho výroku. Řád minulého světa se rozpadá (pozice všech účastníků pedagogického procesu se za posledních třicet let razantně proměnila), ale dosud se nevyjevil řád budoucnosti (prozatím tápeme v nalezení pozic, jednání a postojů, které by napomáhaly k připravenosti vnímat žáky a studenty jako bytosti budoucnosti, k připravenosti je na tuto budoucnost připravovat zkušenosti).

Na závěr je nutné zdůraznit, že na poli prevence a výchovy obecně pracujeme s emocemi vlastními i s emocemi partnerů v komunikaci. Tento fakt bývá upozaděn ve prospěch tzv. praktických znalostí. Také proto, že vysoké školy často nemají dostatek lidí připravených na tento úkol.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Na základě prostudované literatury charakterizujte ideální vlastnosti a schopnosti učitele, vychovatele, sociálního pracovníka apod.
2. Jaké vlastní zkušenosti máte se vzdělavateli, vychovateli atp.? Nakolik lze souhlasit s uvedeným článkem? Co podle vás nekonvenuje s vaší zkušeností, proti čemu byste se ohradil (a) jako budoucí pracovník (pracovnice) ve sféře vzdělávání a péče?

Literatura

ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004.

CHMELÍK, J. *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde, 2001.

JESSOR, R. Risk Behavior in Adolescence, *Journal of adolescent health*, 1991, 12, s. 597-8

KASAL, J. Pedagogické aspekty předcházení extremismu na základních školách. Banská Bystrica, 2013. Článek ve sborníku z konference.

KASAL, J., ŠPRÁCHALOVÁ, L. "Problematická" role učitelů základních a středních škol v prevenci. Banská Bystrica: 2017. Článek ve sborníku z konference.

PRÁZNÝ, A. *Výchova jako přehodnocování hodnot*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007.

